Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Dr. T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 9. Januari 1919.

Ons huwelijksformulier [1])

DOOR

Mr. A. J. L. VAN BEECK CALKOEN te 's-Gravenhage.

Bij het formulier der huwelijksbevestiging is het behalve het feitelijke, dat gewijzigd is door het wegvallen van de rechtskracht van het kerkelijk huwelijk, meer de minder gelukkige formuleering, die ons treft, dan verandering van inzichten omtrent het huwelijk.

Gode zij dank, behoeft in onze kringen en in onze kerk niet gepleit te worden voor handhaving der voorvaderlijke zeden in de opvattingen omtrent het huwelijk!

Doch juist waar die opvattingen dezelfde bleven temidden van zooveel verwording, waar de zedenreinheid en de verheven huwelijksmoraal hoog werden gehouden temidden van toenemende zedenverwildering en omverwerping van begrippen omtrent het huwelijk, daar klemt temeer de eisch der noodzakelijkheid, om tegenover opkomende dwalingen de waarheid der Heilige Schrift scherp en helder te formuleeren.

Het schijnt niet noodig die dwalingen uiteen te zetten. Onze moderne litteratuur, onze geheele moderne levenspraktijk is er vol van, het zijn schier meer dan op een ander gebied speciaal op het gebied van het huwelijk, dat de geestelijke boosheden in de lucht zitten.

---

[1]) Voorgedragen op de Vergadering van de Geref. Predikantenvereeniging, 18 Sept. 1918, te Utrecht.

Laat ons dan liever ons bepalen tot het positieve, en niet anti-thetisch, maar thetisch ons onderwerp behandelen.

Waar het ons om gaat, is of de beginselen in het huwelijksformulier een goede formuleering hebben gevonden en zoo neen, of dan dat formulier moet worden gewijzigd. Blijkt dit laatste wenschelijk, dan komen nog twee vragen: 1°. hoe moet die wijziging zijn en 2°. is de tijd er rijp voor om die wijziging thans ter hand te nemen.

Over de laatste vragen, die we het eerst zullen behandelen, kunnen we kort zijn. Ik moet u verzoeken niet te denken, dat ik hic et nunc een wijziging wensch, overtuigd als ik ben, dat vooral voor wijziging van onze kerkelijke formulieren in bijzondere mate rijpheid geëischt wordt en bezonkenheid. En nu geloof ik, dat de tijd *niet* rijp is; de onrust der tijden verbiedt thans ter hand te nemen wat alleen uit rust kan geboren worden. Onrust der tijden bedoel ik meer bijzonder op geestelijk gebied dat ons thans in den weg staat.

Er heerschte ook onrust in den tijd toen ons huwelijksformulier tot stand kwam, doch dat was de onrust der tijdsomstandigheden, waarvan met name de aanhef van ons formulier het kenmerk vertoont.

De sombere aanhef, afkomstig van den hervormer Micron, voorganger van de vluchtelingenkerk in Londen, vond zijne aanleiding in de bange en bittere vervolging, die de gemeente Gods in die dagen bedreigde en dus ook het maatschappelijk leven van de leden der kerk schier onmogelijk maakte. Die druk der tijden maakte het noodig, dat bij de huwelijkssluiting werd gewezen op de gewisse hulp van God in het kruis.

Het is evenwel juist de druk der tijden geweest, die in het kerkelijk leven tot rijken groei deed komen die gaven des Heiligen Geestes. welke ook in de formulieren zoo schoone vruchten te zien geven. Die rijpheid wordt in onze dagen gemist. Zal het verdrukking en benauwdheid moeten zijn, waardoor weer verdieping van ons kerkelijk leven wordt gebracht? Geve de Heere ons kerkelijk leven, waar thans naast zekere matheid en onvoldaanheid, gisting en onbe-

stemdheid van geestesrichting tot uiting komt, voor de toekomst meer geestelijke bezieling, meer omlijndheid en meer verheffing. De tijden van uiterlijken voorspoed en uiterlijke rust, die we hebben beleefd, zijn niet bevorderlijk geweest aan innerlijke verdieping. Oppervlakkigheid kwam op en ontrouw in belijdenis en leven bedreigt ons. Laat ons bidden om krachtige en levenwekkende werkingen van den Heiligen Geest.

Dan kan de bezonkenheid komen, die noodig is, voor wijziging, welke we thans intusschen mogen voorbereiden door aan de orde van behandeling en overdenking te stellen wat in den loop der tijden bleek niet geheel te voldoen aan den eisch der toepassing van de beginselen der Heilige Schrift op het leven. In tweeërlei opzicht schijnt mij verandering van het formulier noodig. Naast het burgerlijk huwelijk, dat ingevoerd werd, moet de positie, waarin de kerkelijke huwelijksbevestiging is gekomen, in het licht worden gesteld, en in de tweede plaats dient door een gelukkiger formuleering der beginselen de hooge en heerlijke beteekenis van het christelijk huwelijk zoowel voor het individueele als voor het maatschappelijk leven duidelijker te spreken.

Alvorens deze beide punten te ontwikkelen, wensch ik door een historische herinnering aan te toonen, dat de gedachte van eene wijziging van het huwelijksformulier reeds vroeger in onze kerken opkwam.

In de Handelingen der Algem. Synode van de Chr. Geref. Kerk van 1877, art. 131, staat vermeld, dat er een ontwerp van een gewijzigd trouwformulier door de heeren Docenten de Cock en Noordtzij aan de leden der Synode is rondgedeeld. Dat „ontwerp" is niet in de Handelingen opgenomen en tot mijn leedwezen is het mij niet mogen gelukken het op te sporen. Ik kan dus alleen de gevoerde discussie overnemen.

Art. 132 der Handelingen vermeldt dienaangaande het navolgende:

„In behandeling komt punt 12 onder letter E.
Groningen (Part. Syn. van): „De Synode wijzige het

bestaande trouwformulier naar de bestaande toestanden".

Groningen licht dit punt toe en maakt de opmerking, dat het tegenwoordig huwelijksformulier in het cadre van onzen tijd niet meer past. De toestanden, waaronder dit formulier is opgesteld, zijn in onze eeuw geheel veranderd. Het voltrekken van een huwelijk is uit de handen van de Kerk in die van den Staat overgegaan, en als wij met ons formulier trouwen, stellen wij ons aan alsof wij van een burgerlijke huwelijksvoltrekking niets afweten. Wij negeeren haar facto en toch censureeren wij onze leden niet, die nalaten in de Kerk te trouwen. Groningen wil ons trouwformulier in een inzegeningsformulier, wat het ook werkelijk is, veranderd hebben en met de bestaande toestanden rekening houden.

De discussies worden over dit punt geopend. Maar al spoedig wordt duidelijk, dat de wensch van Groningen weinig sympathie bij de vergadering vindt. Men wil het oude formulier behouden in dezen godsdienstloozen tijd, die de goddelijke instelling van het huwelijk steeds meer begint te ontkennen. Het huwelijk is in veler schatting een maatschappelijk contract, voor het leven aangegaan, en tegenover de aspiratiën van onzen tijd moeten wij voor het goddelijk karakter van die instelling strijden. Vele broeders verklaren, dat zij aan eene wijziging van ons huwelijksformulier nog nimmer behoefte gevoeld hebben, terwijl anderen vreezen, dat verdeeldheid in de gemeente onstaan zal, als eene wijziging ingevoerd wordt.

Alles gehoord en overwogen hebbende, acht de Synode het geraden bij het oude te blijven."

Men zal mij toestemmen, dat nòch de argumentatie vòòr de wijziging, noch de gevoerde discussies op een hoog peil staan. Blijkbaar had men toen de quaestie van de wijziging evenmin als de beteekenis van het kerkelijk huwelijk voldoende ingedacht. We mogen het dan ook gelukkig oordeelen,

dat de Synode het geraden achtte bij het oude te blijven.

Sedert dien is echter de quaestie hoe het kerkelijk huwelijk te beschouwen veel meer tot rijpheid gebracht. En al zullen er ongetwijfeld velen zijn wier neiging en aanleg er naar uitgaat „bij het oude te blijven", de uitspraak schijnt niet ongewettigd, dat de latere tijd ons op den weg van een communis opinio heeft gebracht wat de opvatting van de beteekenis van het kerkelijk huwelijk betreft, zoodat — mocht de gedachte veldwinnen, dat wijziging van het formulier aanbeveling verdient — voor verdeeldheid omtrent de grondgedachten der wijziging weinig vrees behoeft te worden gekoesterd.

Hoe moeten we het kerkelijk huwelijk beschouwen?

Om deze vraag te beantwoorden dienen we allereerst na te gaan, welke de beteekenis is van de huwelijkssluiting voor de verschillende partijen bij haar betrokken.

In de eerste plaats dan heeft de huwelijkssluiting gevolgen voor het familie-leven. Het huwelijk vestigt een familieband en behoort dus tot het personen- of familie-recht. De familie of het gezin legt een band tusschen individuen, die van beteekenis is niet alleen voor de individuen zelve, maar ook voor hun verwanten. Het huwelijk schept allerlei betrekkingen. Door het huwelijk wordt iemand opgenomen in een kring, die als zoodanig door het recht wordt erkend. In vroeger tijd waren er allerlei kringen, waarvan iemand door omstandigheden, van zijn wil onafhankelijk, lid moest zijn, zooals het poorterschap, het ingezetenschap van een heerlijkheid en thans is er slechts één soort van kleinere kringen binnen den staat overgebleven „de familie". Het lidmaatschap eener familie is op de rechtsbevoegdheid van een persoon van grooten invloed. In den ouden tijd vormde de familie een maatschappij op zich zelve, en de verschillende families stonden alleen door hunne hoofden met elkander in betrekking en vormden zoo den staat, Nu is wel het familie-verband hoe langer hoe losser geworden. voor zoover het recht betreft, doch de gevolgen in rechten bleven nog zeer belangrijk. Laten we in 't kort de rechtsgevolgen nagaan. Het lidmaatschap eener familie wordt verkregen: 1^{0}. door

afstamming, die de bloedverwantschap vormt en 2°. door huwelijk, die de zwagerschap of aanverwantschap veroorzaakt. Uit bloedverwantschap en zwagerschap vloeien voort; 1°. de erfopvolging, 2° de bemoeiïngen, waartoe een lid der familie bevoegd of geroepen is als voogdij, curateele, e. d., 3° de bevoegdheid om van bepaalde leden levensonderhoud te te vragen en 4° in enkele gevallen vermindering van rechtsbevoegdheid (verbod van huwelijk tusschen bloed- en aanverwanten, niet mogen afleggen van getuigenis in elkanders zaken enz.)

Wanneer we deze gevolgen van het huwelijk nagaan, behoeft het geen betoog, dat de huwelijkssluiting een handeling is, die niet buiten regeling door de publieke autoriteit om mag gaan.

Die publieke autoriteit was onder het Germaansch en onder het Romeinsch recht: de Staat. Later moest de bevoegdheid om de huwelijkssluiting te regelen overgaan op de Kerk, toen het er om ging de heiligheid van den huwelijksband tot grondslag te maken van het huwelijksrecht der Christenheid. Allengs nam echter de staat weer de regeling door de kerk over als de zijne, of regelde het huwelijk zelf. In ons B. W. is bepaald, dat de wet „het huwelijk alleen beschouwt in deszelfs burgerlijke betrekkingen."

De wet stelt zich dus op het standpunt, dat de kerkelijke regeling een zaak is, die alleen de kerk aangaat. Men heeft zich onzerzijds wel eens gestooten aan die bepaling. Ik geloof niet geheel terecht. Fraai vindt ik het wetsartikel niet. Deze bepaling dient echter te worden beschouwd in verband met den historischen achtergrond; immers de bedoeling was een einde te maken aan de rechtskracht van het kerkelijk huwelijk.

Doch ook bij nader overweging zal toegestemd moeten worden, dat er geen reden is, waarom juist op het gebied van het huwelijk de overheid in hare wetgeving rekening zou hebben te houden met kerkelijke voorschriften. Ook op ander gebied — ik denk b,v. aan de Zondagswetgeving — geschiedt dit niet. Reeds de pluriformiteit der kerk maakt het zeer bezwaarlijk in de wetsbepalingen over te nemen

wat de kerken zouden vaststellen. Het zwaartepunt ligt dan ook elders n.l. in den *invloed der kerk*. Hoe meer die zich doet gevoelen, hoe meer in het recht zal worden opgenomen, wat overeenkomt met de Christelijke beginselen. Verzwakken daarentegen de Christelijke factoren in het openbare leven, dan zal daarvan in de wetgeving de reflex niet uitblijven.

Zoo was ook de gang in de wetsbepalingen ten opzichte van het huwelijk. Geleidelijk drong het besef door, dat de overheid het Christelijk huwelijk als hoeksteen der samenleving door middel van hare wetten had in stand te houden. Bovendien won het inzicht veld, dat het huwelijk eene instelling is, waaruit verhoudingen voortvloeien, die tot het gebied van de maatschappelijke samenleving behooren en blijven behooren, zij het ook, dat God aan deze betrekking een bijzondere wijding wil geven. Daarom hebben de Protestanten ook nooit het burgerlijk huwelijk bestreden, maar de verplichting erkend van hen, die een echtverbintenis aangaan, om daarvan verklaring af te leggen ten overstaan van de overheid als zijnde de macht, die van Godswege geroepen is te onderzoeken of geenerlei hindernis aan die vereeniging in den weg staat, alsook de noodzakelijkheid ervan beaamd, dat aan het huwelijk door overheidsdwang de door partijen bedoelde vastheid moet worden gegeven. Eerst wanneer deze hebben getoond niet te schromen hun verbintenis te stellen onder dien dwang van de overheid, kunnen zij worden toegelaten om ook hun huwelijk kerkelijk te doen bevestigen.

Er is echter nog een ander motief geweest om te breken met de rechtskracht van het kerkelijk huwelijk, en wel de doorwerking van de beginselen der Revolutie. Aan de Kerk mocht niet langer eenige zeggenschap in de zaken van het publieke leven worden toegekend en scheiding van kerk en staat werd eisch. Doch bovendien wilde de Revolutie niet meer weten van de *inwerking* der Christelijke beginselen.

Deze factor nu is een gevaarlijke, wanneer de doorwerking ten gevolge zou hebben, dat ook de christelijke beginselen, waarop in hoofdlijnen onze huwelijkswetgeving thans berust,

uit het recht zouden verdwijnen. Tot dusver beantwoordde die wetgeving aan de vereischten eener Christelijke levenspraktijk. Er dreigt echter gevaar.

Wat in den laatsten tijd in de rechtspraak ingang schijnt te gaan vinden met betrekking tot echtscheiding, komt feitelijk neer op echtscheiding bij onderling goedvinden. Dit brengt ons op een verkeerd spoor; want al wát aan het karakter der echtverbintenis als een verbintenis voor het leven afbreuk kan doen, heeft de strekking om den grondslag onzer samenleving te ondermijnen, en evenzoo al datgene, wat gedurende het huwelijk verslappend werkt op den ernstigen wil om de verplichtingen na te komen, welke men bij het aangaan van het huwelijk op zich heeft genomen.

Wanneer de moderne huwelijkstheorieën meer in het leven van ons volk en allengs ook in het recht tot heerschappij komen, zal er botsing ontstaan tusschen de kerk en de wetgeving. Het is dus zaak, dat de kerk haar eigen standpunt naar de leer der Heilige Schrift krachtig handhave en duidelijk tot uitdrukking doe komen mede in haar liturgische geschriften.

In de eerste plaats geldt dit de huwelijksbevestiging zelve, waarvan de beteekenis voor de kerk zóó moet uiteengezet worden, dat helder tot het bewustzijn spreekt, wat het huwelijk naar christelijke ordinantie is en welke taak de kerk vervult, wanneer zij in de bevestiging van het huwelijk haar aandeel neemt. Want al liggen het huwelijk en zijne gevolgen, zooals we boven zagen, voor een belangrijk deel op het terrein van het burgerlijk leven, en al moet daarom de kerk de rechtmatigheid van het burgerlijk huwelijk erkennen, het huwelijk omvat toch meer. Niet alleen met de natuurlijke betrekkingen en gevolgen van het huwelijk moet bij de echtverbintenis worden gerekend, maar ook op de geestelijke zijde moet volle nadruk vallen.

Het huwelijk toch vormt, gelijk wij zagen, den band des gezins, maar komt ook op uit het familie-leven. Het is de overheid, die het huwelijk sanctioneert, een sanctie die evenwel berust op de toestemming van de ouders in de

echtverbintenis der kinderen. Deze toestemming is een deel van de vereischten voor de huwelijkssluiting, en vindt als zoodanig ook in het burgerlijk recht erkenning.

Geldt dit op het terrein van het burgerlijk recht, op het terrein der kerk is het verband tusschen het gezin en het huwelijk van niet minder gewicht.

De kerk toch is niet een vereeniging, waarvan men door individueele toetreding lid wordt, maar zij heeft hare beteekenis in, door en voor de geslachten. Door geboorte binnen den kring des verbonds wordt iemand lid van de kerk, en dit genadeverband door het behooren tot het zaad des verbonds wordt door den doop bevestigd. Daarom moet de kerk toezien hoe de verbintenis wordt gesloten, die dit verband ten gevolge heeft, en mag zij niet toelaten, dat zonder bepaalde regeling blijve wat de continuatie der kerk in de geslachten veroorzaakt.

Behalve in de gezinsvorming en het familie-verband, komt de geestelijke beteekenis van het huwelijk ook uit in den band zelven, die tusschen de echtelieden wordt gelegd. Het huwelijk is niet een willekeurige verbintenis tusschen twee personen, die elkander liefhebben en daarom gaarne willen samenleven; bij het huwelijk staat niet — hoe belangrijk de procreatio op zichzelve is — de voortplanting van de geslachten, op den voorgrond, Neen, het huwelijk ontleent in de voornaamste plaats zijn waardij aan het feit, dat door het huwelijk tot stand komt de volledige levensgemeenschap tusschen man en vrouw, lichamelijk *en geestelijk*, en het is eerst door die volledige levensgemeenschap dat tot volle ontplooiïng komt en alleen kan komen, wat God in den mensch heeft gelegd.

Milton beschrijft in zijn „Paradise lost” boek VIII op onovertrefbare wijze de beteekenis van het huwelijk voor die volle ontplooiing van het menschelijke in het tweegesprek tusschen God en Adam. Adam verklaart zich onvoldaan met zijn bestaan wanneer hij ziet op de dieren, die God twee aan twee schiep. God vraagt Adam dan, of Hij zelf ook niet alleen is; de dieren zijn niet geschapen naar Zijn

beeld, de mensch wel. Adam wijst erop, dat God in Zichzelven de volmaaktheid heeft, maar dat de mensch allèèn onvolmaakt is en dus een gelijke noodig heeft, omdat hij „by number is to manifest his single imperfection”. Waarop God hem prijst om zijn inzicht, niet alleen gebleken door de dieren te kennen maar ook door zelfkennis te openbaren, en hem een gezellin toezegt.

Die volledige levensgemeenschap van man en vrouw is een gedachte, die alleen naar de Christelijke opvatting tot haar recht komt. Buiten het Christendom vindt men die niet in haar diepsten grond en verste strekking. Het „man en vrouw schip Hij ze” kent het ongeloof niet. In dien vollen zin kan de huwelijksband ook niet worden gelegd door de burgerlijke overheid. De overheid kan alleen de levensgemeenschap sanctioneeren voor het maatschappelijke leven. Voorzoover het huwelijk ligt op het gebied van het natuurlijke leven, kan de kerk ook de huwelijksbevestiging overlaten aan de overheid, ja zij moet zelfs het *burgerlijk wettige* van een huwelijk opnemen onder de vereischten voor een geoorloofd kerkelijk huwelijk, vermits zij tot de regeling der overheid als Gods dienaresse rekent de handhaving van het huwelijk als instelling. Maar de kerk heeft te maken, behalve met de waardij van het huwelijk voor het natuurlijke, ook met de beteekenis voor het hoogere leven, met den geestelijken kant der echtverbintenis. Immers al is de maatschappelijke kant van het huwelijk voor de kerk niet zonder belang, zoowel om de samenleving zelve als om hare gevolgen, hoofdzakelijk gaat het haar toch om de *geestelijke* gemeenschap, en nevens deze hier weer ook om de *gevolgen* van de geestelijke gemeenschap.

De geestelijke gemeenschap zelf. Want kan het volle menschelijke eerst door het huwelijk tot rechte ontplooiing komen, dan geldt dit in de eerste plaats het geestelijke, dat de bodem is waarin het natuurlijke tot den rechten groei kan komen.

Dan om de gevolgen. Voor zijn arbeid in het maatschappelijke en voor zijn arbeid in het Koninkrijk Gods heeft

de man noodig den steun van het gezin. En de beteekenis van de vrouw, echtgenoote en moeder voor de samenleving door, maar ook buiten het gezin, is van het hoogste gewicht.

Daarna evenwel ook om de gevolgen in de kinderen, het zaad des verbonds, gelijk we boven zagen. Maar omdat niet ieder huwelijk met kinderen gezegend wordt, is het een troostende gedachte, dat waar die volle ontplooiing van het huwelijk ontbreekt, toch in de werkzaamheid van man en vrouw, in gemeenschap met elkander en vanuit het steunpunt in het gezinsleven, tot uiting kan komen wat hun samenleving voor het maatschappelijke en kerkelijke leven beteekent.

Wat is dan nu, wanneer we uitgaan van deze gedachten, eigenlijk het karakter van het kerkelijke huwelijk? Vòòraan het formulier wordt gezegd, dat „N. en N. zich naar Gods „ordening tot den heiligen huwelijken staat willen begeven „en daartoe begeeren een *Christelijk gebed* der geheele „gemeente, opdat zij dezen Christelijken staat in Gods „naam beginnen en zaliglijk tot zijnen lof voleindigen „mogen". Hier wordt dus de kerkelijke handeling gequalificeerd als „het christelijk gebed der geheele gemeente".

Men spreekt ook wel van de *huwelijks-inzegening*. Dan zou hetgeen in de kerk geschiedt, zijn het afbidden en uitspreken van den zegen des Heeren over de gehuwden, wier huwelijk reed dsoor de overheid tot een voldongen feit is gemaakt. Beide gedachten zijn onvolledig en mitsdien onjuist.

Want in het kerkelijk huwelijk ligt een deel der huwelijksbevestiging zelve. Door de kerk wordt niet alleen om een *zegen* op het huwelijk gebeden, in de kerk wordt niet alleen uit Gods naam de zegen op de gehuwden gelegd. Neen, mede door de kerkelijke handeling *wordt de huwelijksband bevestigd*. Zonder kerkelijk huwelijk dus geen volledige huwelijkssluiting.

Evenzeer als bij de geboorte van een kind, zonder doop niet tot volledige uiting komt, wat God schenkt in het kind en wat de beteekenis der voortplanting voor de kerk is, evenzeer heeft het huwelijk noodig, naast hetgeen door

de overheid geschiedt voor het natuurlijk leven, de kerkelijke handeling voor het geestelijke.

Daarom moet de gedachte worden vastgehouden, dat de kerkelijke handeling niet enkel is het bidden om een zegen door de gemeente, noch ook het leggen van een zegen op de gehuwden in de samenkomst der gemeente, maar wel degelijk het karakter heeft van *huwelijks-bevestiging* door de kerk, om de beteekenis van het familie-verband voor de kerk en om de relatie van ziel en lichaam in het persoonlijke en in de eenheid der personen, die huwen.

Het burgerlijk huwelijk toch is niet anders dan de registratie van overheidswege van de door partijen aangegane verbintenis, waardoor deze rechtskracht krijgt. Man en vrouw, die zich aan elkander verbinden, hebben dus, om het door hen aangegaan huwelijk van kracht te doen zijn, noodig, dat de overheid verklaart geen beletselen te vinden en mitsdien de verbintenis erkent als beantwoordende aan de vereischten van een wettig huwelijk naar de burgerlijke rechtsorde.

Doch ook van de kerk moet de verklaring uitgaan, dat zij voor zich geen beletselen vindt om het huwelijk te erkennen als beantwoordende aan de vereischten van een huwelijk naar Gods ordinantiën. Deze verklaring is noodig 1o. voor partijen, opdat zij weten mogen, dat op hun huwelijk de zegen des Heeren kan rusten, en 2o. voor de kerk, opdat deze kunne toezien, dat binnen den kring der kerk geen huwelijk wordt gesloten, dat naar Gods Woord niet tot stand zou mogen komen.

De erkenning van het kerkelijk huwelijk als huwelijks-*bevestiging* sluit derhalve in zich de erkenning van het recht der kerk om over het huwelijk haar oordeel te doen gaan, en de erkenning van de noodzakelijkheid, dat dit oordeel wordt uitgesproken. Het recht om dit oordeel uit te spreken, moet de kerk voor zich handhaven.

En hiermede zijn we genaderd tot de vraag, in welke opzichten het formulier bedenking ontmoet en mitsdien wijziging vereischt.

Ons formulier spreekt wel op twee plaatsen van de *bevestiging*, maar omdat de kerkelijke handeling in den tijd toen het formulier werd opgesteld, rechtskracht had voor het publieke leven, kan zonder aanvulling of nadere verklaring, wat de kerkelijke bevestiging thans beduidt, niet meer worden volstaan met de oude uitdrukkingen van ons formulier.

In den aanhef wordt gezegd dat het bruidspaar „hun echtelijke verbinding in Gods naam openlijk alhier in de kerk wil laten *bevestigen*", en vòòr de vragen, die worden gesteld, wordt de verklaring gevorderd, dat zij begeeren, dat hun „huwelijke staat *bevestigd* worde."

Nu volgt echter op het laatste direct de uitspraak: „Ik neem u allen, die hier nu vergaderd zijt, tot getuigen. dat er geene wettige verhindering tegen dit huwelijk is voorgekomen." Deze oproeping van getuigen zag natuurlijk op de rechtskracht van het kerkelijk huwelijk, welke noodig maakte, dat ook *voor de kerk* bleek, dat er geen bezwaren waren uit *rechtelijk oogpunt* om het huwelijk voortgang te doen hebben. Nu de taak om de onderzoeken, of een huwelijk al dan niet wettig kan worden gesloten, van de *kerk* geheel op de *overheid* is *overgegaan,* is deze uitspraak overbodig geworden. Maar dan moet ook duidelijk blijken, dat daarmede niet geheel de kerkelijke bevestiging overbodig is geworden, zooals men b.v. in 1877 scheen te meenen, en alleen plaats voor inzegening overbleef. Daarom mag in de eerste plaats *in het formulier een korte en duidelijke uiteenzetting van de beteekenis der kerkelijke handeling niet ontbreken.* Deze dient in het *leerende gedeelte* te worden opgenomen.

Vervolgens zal in het *ritueele gedeelte* vòòr de toespraak tot het bruidspaar moeten worden uitgesproken, *dat de kerkeraad geen bezwaar heeft gevonden tegen kerkelijke bevestiging van het huwelijk. Ten derde zal vermeld moeten worden, dat door de bevestiging van het huwelijk door de overheid bewezen is, dat het huwelijk van partijen wettig is te achten,* omdat de kerk het burgerlijk karakter van het huwelijk erkent in het belang der rechtsorde, en trouwens de organen mist om te onderzoeken of er redenen zijn,

die uit het oogpunt der rechtsorde het huwelijk ontoelaatbaar zouden maken.

Dan kunnen dus, gelijk ik boven zeide, de woorden: „Ik neem u allen, die hier nu vergaderd zijt tot getuigen, dat er geen wettige verhindering tegen dit huwelijk is voorgekomen", als zonder beteekenis vervallen.

Hierna zullen dan van partijen de noodige verklaringen, zooals terecht wordt gezegd, „voor God en Zijn heilige gemeente" worden gevorderd ter inleiding van de kerkelijke bevestiging, die noodig is om de echtverbintenis een volledig karakter te doen erlangen.

Deze aanvullingen zullen de verhouding tusschen het burgerlijk en het kerkelijk huwelijk in het rechte licht stellen, en de beteekenis van het laatste duidelijk maken, terwijl nu de schijn bestaat, dat het kerkelijk huwelijk òf het burgerlijk huwelijk negeert, òf een overbodige herhaling is van hetgeen reeds ten overstaan van de overheid geschiedde, òf slechts het karakter draagt van het leggen van een zegen op het reeds — immers ten overstaan van de overheid bevestigde huwelijk.

En eindelijk dient aan het slot der kerkelijke handeling, voor dat de zegenbede wordt uitgesproken, de bevestiging uitdrukkelijk te worden geconstateerd.

In de tweede plaats acht ik, dat noodzakelijk wijziging moet ondergàan wat het formulier zegt over de oorzaken van het huwelijk.

Hetgeen hierin mij vooral niet voldoet, is het *verband,* dat gelegd wordt — beter gezegd — de *tegenstelling,* die gemaakt wordt tusschen het huwelijk en hoererij en onkuischheid.

Niet allen denken ongunstig over het formulier in dit opzicht. Dr. B. Wielenga schrijft in zijn bekend werk: „Voor het weinige, dat ons in dit deel van ons formulier mishaagt, geven wij deze kostelijke vermaningen niet prijs. Om de *kleine vlekjes, waarop wij eerlijkheidshalve hebben gewezen,* willen wij dit oud goud van onze liturgische schatkamer niet wegdoen."

Nu het oud goud weg-doen, wil ik ook niet, maar *kleine* vlekjes kan ik niet noemen, wat mij inderdaad uit meer dan één gezichts-punt criticable voorkomt.

Onjuist is ten eerste als uitgangspunt te nemen dat het huwelijk er is om hoererij te vermijden, en verkeerd is bij de huwelijksbevestiging voorop te stellen, dat men om onkuischheid en booze lusten in vermijden, huwen moet.

Onjuist uitgedrukt is het ten tweede, wanneer er gesproken wordt van „het bevel Gods om te huwen, uitgenomen voor hen, die de gaven der onthouding hebben",

Om met het laatste punt te beginnen: er *kan* een speciale roeping van Godswege zijn om ongehuwd te blijven, doch te spreke van de *gave der onthouding*, wekt den indruk, dat ons formulier den ongehuwden staat eigenlijk den hoogsten vindt. Omgekeerd dient voorop te staan, dat het huwelijk een plicht is van Godswege, tenzij er redenen zijn, die tot onthouding nopen. Doch als er die redenen zijn, dan is het de Goddelijke roeping, die het hoogere veroorzaakt, doch niet de onthouding zelve het hoogere.

Het huwelijk een plicht van Godswege: om de volle levensgemeenschap en om de voortplanting van het geslacht. Hoe noodig het is deze dingen in onzen tijd voorop te stellen, behoef ik het nog te zeggen?

In onzen tijd, die van de individualistische phase overgaat in de socialistische, maar die daarbij het individueele in het gedrang brengt. De gemeenschap alles, de enkeling niets. De *organisatie* op maatschappelijk gebied laat voor de *organische geledingen* geen plaats. Niet alleen het *gezinsleven* lijdt groote schade van onze hedendaagsche toestanden en denkbeelden, maar het **gezin zelf** verliest zijn rechte waardeering.

Het huwelijk is voor man en vrouw. die beide geld moeten verdienen, eene belemmering voor de volbrenging van hun levenstaak, de verwekking van kinderen een last, het vrije huwelijk en de nieuw-malthusiaansche praktijk bieden nog een uitweg om te kunnen combineeren wat het moderne leven eischt met de lusten van het lichaam.

De opheffing van het gezinsleven is dan ook in Rusland reeds door de Bolsjewiki gedecreteerd en vrouwengemeenschap gesanctioneerd.

Nu heeft wel de oorlog de oogen geopend voor de gevaren van de kinderbeperking. En ook reeds vòòr den oorlog is, en we denken hierbij in het bijzonder aan Frankrijk, de strijd daartegen aangebonden. Ik herinner slechts aan den bekenden romanschrijver Henri Bordeaux, die in zijn boeken vollen nadruk legt op en ingang tracht te doen vinden de plicht om te huwen èn kinderen te verwekken: „pour la patrie et pour la race", maar de verplichtingen jegens vaderland en volksgemeenschap kunnen niet op zich zelve de conscientie tot reiner en hooger levensopvatting binden, en onze dagen bewijzen wel hoe mèt den klem van die verplichtingen, kan gepaard gaan een toenemende verwildering van God en Zijn geboden ook op het gebied van het huwelijksleven.

Daarom moet het *Goddelijk Gebod* tot huwen en geslachtsvoortplanting weer met meer kracht der wegzinkende menschheid worden voorgehouden. En het huwelijksformulier moet hierin duidelijk spreken tot de kerk, tot hen die huwen, en tot allen.

Nu mag daarbij zeker, ja moet, worden gewezen op het gruwelijke van de zonde, die van het huwelijk een carricatuur maakt, in booze lusten, ontucht en overspel, zoowel buiten als in den huwelijksband.

Op de verplichting tot reinheid *ook* in het huwelijk, moet worden gewezen. Want, helaas, is soms een oorzaak van gebroken huwelijksgeluk het niet in acht nemen van den eisch tot heiliging der echtelijke gemeenschap en het misbruiken daarvan tot voldoening aan de lusten des lichaams, het niet onderscheiden van liefde en hartstocht.

De reinheid *in* het huwelijk moet ook worden gepredikt. Een groote grief tegen het formulier schijnt mij, dat het voor de vermijding van de onkuischheid en booze lusten en de hoererij als oorzaak van het huwelijk, op de wijze zooals ons formulier dit doet, te noemen, een verkeerden

indruk wekt, die zou kunnen leiden tot het gevaar, dat ligt in het niet onderscheiden van hartstocht en liefde.

Het is een zegen, wanneer in en door het huwelijk de lusten worden geleid en ingetoomd, maar dat het huwelijk er is om de lusten in te toomen, mag niet worden gezegd, op de wijze als dit in ons formulier geschiedt.

Mag ik nog eenmaal Milton aanhalen? In verheven verzen beschrijft hij in zijn „Paradise Lost" de heerlijkheid van het leven in het paradijs, de genietingen van Adam en Eva in hun onderlinge verhouding, in de gemeenschap der liefde. Dan komt de zondeval. En die brengt vertroebeling, onordelijkheid in hunne lusten. Zij schamen zich en gevoelen hun naaktheid. Dit is het gevolg van de zonde, die ook op de echtelijke gemeenschap inwerkt.

Gelukkig is er echter ook buiten het Christelijk huwelijk reine en zuivere huwelijks-liefde. Maar het hoogst staat toch de Christelijke echtverbintenis, waar tot uiting komt de heerlijke verhevenheid der geloofsgemeenschap en iets wordt gerealiseerd van het wondere mysterie, waar de apostel Paulus op wijst, wanneer hij de vereeniging van man en vrouw vergelijkt bij de gemeenschap van Christus met Zijne Gemeente.

Hoeveel schooner zou deze verheven opvatting tot haar recht komen, wanneer het huwelijksformulier de vermijding der hoererij niet als uitgangspunt nam.

Echter nog om andere redenen schijnt mij deze gedachtengang te veroordeelen. Het formulier moet toch voor alles een weerklank geven op hetgeen leeft in het gemoed van hen, die in de kerkelijke handeling zijn betrokken. Zoo leidt het Avondmaalsformulier op de rechte wijze tot de gemoedsgesteldheid noodig voor het juiste gebruik van het H, Avondmaal. Maar van de vermaning om hoererij te vermijden kan dit niet worden gezegd. Integendeel, onkiesch is de veronderstelling, dat het deze drang is, welke het bruidspaar tot de echtverbintenis bracht. Het is een realisme, dat verwerpelijk is te achten.

Ik meen hiermede de hoofdzaken te hebben besproken.

Ons huwelijksformulier bevat echter meer. Veel, waarover ik niets zal zeggen, omdat ik het beter acht de hoofdzaken naar voren te brengen en dan ook niet door de behandeling van nevenzaken de aandacht af te leiden van wat hoofdzaak moet blijven. Ik heb daarom ook geen melding gemaakt van verschillende punten, die in ons huwelijksformulier toch wel een bespreking overwaard zijn: uitspraken omtrent de huwelijksbetrekking zelve, omtrent de taak van man en vrouw en hunne onderlinge verhouding, waarvan veel door verheven soberheid groote liturgische waarde heeft, en dat bij lezing altijd weer ons tot bewondering stemt en tot nadenken opwekt.

Toch zijn er nog enkele punten, waarvoor ik uw aandacht wil vragen, omdat zij, komt eene wijziging van het formulier tot stand, niet buiten die wijziging zullen mogen vallen.

Daarom is een derde wensch, dien ik zou willen bepleiten, die waar ik in den aanvang reeds op duidde, en wel een blijmoediger aanhef in de toespraak tot het bruidspaar.

Want het was, gelijk we zagen, de druk der tijden die aanleiding is geweest om te spreken van velerhande tegenspoed en kruis, dat den gehuwden wacht; doch het gevoel van den druk der tijden, ook wanneer die wordt ervaren, is toch niet de eerste gewaarwording, welke een jong paar bezielt, wanneer zij voor het altaar treden. Het is goed, dat ook bij de huwelijkssluiting het volle licht valle op den diepen levensernst, die ook in blijde dagen ons bij moet zijn, en menigeen, later terugdenkende aan die schoone ure der verbintenïs, zal tevens de woorden „het uitnemendste van die is moeite en verdriet" bij zich voelen opkomen, maar toch is het niet noodzakelijk in een der blijdste uren des levens, het kruis des levens voorop te stellen.

In de formulieren van andere kerken gaat dan ook niet de klaagtoon, maar de danktoon voorop. En ongetwijfeld zou, zonder iets te kort te doen aan de noodzakelijkheid om den hoogsten levensernst en den dieperen levenstoon, bij de intrede van het huwelijksleven, aan hen, die zich met elkander gaan verbinden, voor den geest te brengen.

een uitdrukking kunnen worden gekozen, die meer beantwoordt aan hetgeen bij de huwelijkssluiting in het hart leeft en tot uiting moet komen.

En eindelijk heb ik nog een vierden wensch. Ik meen toch, dat een andere formuleering van de plichten der vrouw, die den zwaren toon van de driemaal herhaalde vermaning tot gehoorzaamheid aan de vrouw vermijdt, en minder eenzijdig de *verplichting* tot *gehoorzaamheid* op den voorgrond stelt, wenschelijk is.

In onzen tijd van vrouwen-emancipatie is het zeker geen overtollige vermaning of herinnering, dat in de echtvereeniging de man het hoofd is. Maar nevens de heerschappij van den man geldt toch ook de gelijkwaardigheid en eenheid van man en vrouw, die evengoed een beginsel is, dat de natuur en de Heilige Schrift leert als het onderscheid en de ongelijkheid tusschen beide. [1])

Vloeit uit het laatste voort, dat in het huwelijk de man het hoofd is, uit het eerstgenoemde beginsel moet worden afgeleid, dat die gehoorzaamheid en onderdanigheid niet moet worden opgevat in den zin eener absolute gezagsmeerderheid. Man en vrouw zijn beide naar den aard der onderscheidenheid en ongelijkheid, gezaghebbend ieder in eigen levenssfeer, en terecht is opgemerkt, dat de stille invloed der vrouw veelal sterker is dan het gezag van den man. Bij een gelukkig huwelijk zal dan ook de gezagsquaestie tusschen man en vrouw eigenlijk geen quaestie zijn, en zullen beide partijen elkander zoodanig aanvullen, dat het gezag van den man door de vrouw niet alleen wordt gevoeld als een Goddelijke ordinantie, waaraan zij zich heeft te onderwerpen, maar ook en wellicht nog meer als een steun, waarop zij zich mag verlaten.

Tegenover de emancipatie-zucht zal bovendien de klem der vermaning om den man als het hoofd te erkennen sterker worden gevoeld, wanneer, bij de behandeling van

---

[1]) Bavinck, de Vrouw enz. blz. 70, De Savornin Lohman, van Huw. en Echtsch.. blz. 36.

de ondergeschiktheid der vrouw, *het rechte verband wordt gelegd tusschen de eenheid en gelijkwaardigheid van man en vrouw eenerzijds en het onderscheid en de ongelijkheid tusschen beide anderzijds,* en het gezag van den man minder eenzijdig als verplichtend tot gehoorzaamheid dan wel als steun voor de vrouw haar wordt voorgehouden, behalve als eisch ook als voorrecht worden behandeld.

Resumeerende stel ik mij voor, dat de gedachtengang van welke een gewijzigd formulier zal moeten uitgaan, de navolgende dient te zijn:

Het huwelijk wordt gesloten tusschen de partijen, onder goedkeuring van de familie; wordt bevestigd door de overheid voor zoover betreft het maatschappelijke en door de kerk voor zoover betreft het geestelijke leven, terwijl daarna op het aldus tot stand gekomen huwelijk de zegen des Heeren wordt gelegd.

Wanneer in het ritueele gedeelte van het formulier dit tot uitdrukking komt, zal het leerende gedeelte — behalve de oorzaken van het huwelijk in juïster gedachtengang —, moeten bevatten een korte uiteenzetting van de beteekenis van het kerkelijk huwelijk naast het burgerlijk huwelijk.

Moge te zijner tijd door de Kerken ter hand worden genomen wat kan leiden tot een gewijzigd formulier der kerkelijke huwelijksbevestiging, zòò dat tot onzen tijd duidelijk spreke de beteekenis van het Christelijk huwelijk, het huwelijk naar Gods ordinantiën. De handhaving dier ordinantiën toch geeft te midden van zooveel dat vervloeit, vastheid door op te komen voor de heiliging van het huwelijk, Gode ter eere in Christus onzen Heere. In die handhaving ligt heil en behoud voor de menschheid, totdat de volheid des tijds aanbreekt, waarin geen huwelijk meer zal zijn, maar zij, die hun huwelijksleven Gode hebben gewijd, en zij, wier huwelijkszonden zijn verzoend in het bloed van Christus, zullen wezen als Engelen Gods in den Hemel.

De studie van de „volksziel", noodig voor ambtelijken arbeid

DOOR

Ds. J. WATERINK te Zutphen.

I.

Toen onze vaderen in het bloeitijdperk der Gereformeerde theologie bijeen waren ter nationale synode te Dordrecht, spraken zij als hun gevoelen uit, handelend over de catechismus-predicatie, of onderwijzing der gemeente: „Maar hier is sonderlinge voorsigtigheid van nooden, dat de uitdeelers der verborgentheden Gods, besien wat de omstandigheden *van yeder plaetse* lijden connen" [1]).

Onze vaderen begrepen dus, dat voor iedere plaats weer andere regelen gelden, en dat het noodig is „met sonderlinge voorsichtigheid" ambtelijken arbeid te verrichten, daar men rekening heeft te houden met het eigenaardig karakter van elke gemeente. Het is dus geen nieuwtje, geen mode-artikel van den laatsten tijd, 't zich bezig houden met de volksziel studie, gelijk men soms schijnt te denken [2]). We loopen dan ook niet op een pad waarop de moderne theologie ons heeft gesleept, maar we gaan een weg door onze Gereformeerde vaderen ons gewezen, wanneer we ons bemoeien met de studie van de volksziel. Ook reeds toen deze tak van wetenschap nog slechts in voorbereiding was bij het modernisme, deed de „Vrije Kerk" reeds een stem hooren in genoemde richting [3]).

[1]) In de 15e sessie, 28 November 1618, voor noen; cf. 1e uitgaaf Acta 1621. Canin, Dordrecht, pag. 42.

[2]) Vergelijk b.v. een recensie over het Mei-1917-No. van het Geref. Theol. Tijdschrift. in het Zeeuwsch Kerkblad, van de hand van Ds. G. F. Kerkhof. Men wete dat reeds Claus Harms, welbekend, zijn colleges gaf over; „Kirchenkunde der drei Herzogthümer."

[3]) Zie o.a. een recensie over een predicatie van Ds. D. de Pree te Goes, in de Vrije Kerk, April 1886, geschreven door (Ds.) W. H. G(ispen). Onmiddellijk wordt daar verband gelegd tusschen de predicatie en 't geen in de volksziel in Goes' omgeving leeft.

Maar wat alles afdoet: Gods Woord zelf leert ons, van de volksziel studie te maken. In den brief aan Titus vinden we een karakteristiek van de Cretensen (Tit. 1 : 12) en in de Corinther-brieven, vooral in den eersten, wordt ons niet alleen het specifieke van Corinthe's gemeente (1 Cor. 1 : 11—13 en 1 Cor. 5—7) maar ook van de bewoners dezer stad in 't algemeen geteekend (b.v. 1 Cor. 1 : 23b). Voorts is niemand de teekening van de heidenwereld, temidden waarvan het Evangelie optreedt, zooals die door Paulus gegeven wordt in Rom. 1 en 2, onbekend. Meer plaatsen zouden te noemen zijn, doch we komen daarop straks, in verband met de stelling dat deze studie in verband dient gebracht met ambtelijken arbeid, nader terug.

Meenen we dat hiermee voldoende is gerechtvaardigd de *keuze* van een onderwerp als het bovenstaande, iets anders is het of men zich met de *formuleering* van dit onderwerp, gelijk die door ons is genomen, kan vereenigen.

Allereerst de keuze van 't woord „volksziel". Dit woord, 't is waar, doet ietwat vreemd aan. Er zijn dan ook voor de term „volksziel-studie" andere namen genoemd. Zoo b.v. volkskunde [1]), religieuse volkskunde [2]), geestelijk leven [3]), Kirchenkunde (kerkenkunde) en kerkelijk leven. Ook sprak men van „het godsdienstig leven" aan een bepaalde plaats, of in een bepaalde streek, en handelde men over „de psychologie van de religie" van een bepaald volksdeel. Zelfs het woord „vroomheid" annexeerde men voor dit studievak [4]).

---

[1]) Zoo b.v. Prof. Dr. A. v. Veldhuizen in Nieuwe Theol. Stud. I Nos.

[2]) Zoo b. v. F. Niebergal in zijn Praktische Theologie I, Mohr Tübingen.

[3]) Zoo in onderscheiden Duitsche werken, o.a. bij de medewerkers van Drews-Schian, „Evangelische Kirchenkunde" waar we 't woord „Kirchenkunde" en „das Kirchl. Leben" (zie b.v. Dl. VI „das K. L. in Niedersachsen") tevens vinden.

Zie verder omtrent het compromis gezocht tusschen „Kirchenkunde", „religiöse Volkskunde" en „religiöse psychologie", het artikel „Kirchenkunde" in P R E[3] Dl. XXXII van de hand van M. Schian.

[4]) cf. B.v. Ds. Lofvers van Warfum op de Groningsche predikanten-vergadering, sprekend over „de vroomheid van den Noord-Groninger."

Tegen al deze namen nu rijzen bezwaren.

Bij „kerkelijk leven" en „kerkenkunde" voelt ieder dat al dadelijk. Immers te eener zijde zijn deze woorden te eng van begrip daar ze allerlei factoren, die mede in besprek komen, uitsluiten, en ter andere zijde zijn ze veel te ruim, daar toch feitelijk onder „kerkelijk leven" en „kerkenkunde" ook valt „kerkorde", „kerkinrichting" en dergelijke. Ook woorden als „volkskunde" en „religieuse volkskunde" kunnen ons niet bekoren. Het eerste is veel te weinig omlijnd, het laatste heeft het gevaar, dat men allerlei on- en bij-geloof als religie stempelen gaat. De term „geestelijk leven" is in beslag genomen voor het meer beperkte terrein der waarachtige religie. „Psychologie van de religie" voldoet ook niet. Immers die term zegt, dat we de religie als zoodanig, als psychisch phaenomeen, voorwerp van onderzoek maken [1]); en we verstaan dat zóó het terrein eenerzijds te veel beperkt wordt, daar allerlei andere studiën mede hun beteekenis hebben voor dit vak, en dat ter andere zijde een eisch gesteld wordt, die hier niet behoort. De term „vroomheid" is natuurlijk geheel verwerpelijk, en kan slechts in 't moderne kamp worden gebezigd.

We houden ons aan den naam : „volksziel-studie". Evenals bij den enkeling op de zielkundige gesteldheid allerlei factoren inwerken, zal dat ook 't geval zijn bij een volk of een volksdeel. Al de studiën van historischen en psychologischen aard, die opgenomen zijn in de uitdrukking: „zielkundige studiën" kunnen mede geborgen worden onder het begrip „volksziel-studie". Bovendien heeft in de oude term „psychologie de la foule" (zielkunde van de massa) dit woord reeds zijn analogie.

Weliswaar is ook de uitdrukking „het godsdienstig leven" bruikbaar, maar de naam dekt te weinig het begrip : immers we denken daarbij niet als vanzelf aan een zielkundige verklaring van de gemerkte verschijnselen, en bovendien is het een ietwat te beperkte benoeming daar, gelijk we

[1]) cf. Prof. Dr. T. Hoekstra „De psychologie der religie en de ambtelijke vakken.." Kok. Kampen 1913. pag. 9.

zullen zien, bij dezen tak van wetenschap ook allerlei dingen ter sprake komen, die met 't godsdienstig leven slechts zeer indirect iets uitstaande hebben.

In de formuleering van ons onderwerp is uitgesproken de stelling, *dat* de studie van de volksziel voor ambtelijken arbeid *noodig is;* maar tevens ligt in die formuleering deze beperking, dat de volksziel-studie door ons wordt besproken *slechts inzooverre als* zij voor den ambtelijken arbeid noodig is.

Voor ambtelijken arbeid; zoo onbepaald mogelijk. 't Zij men gesteld is in het ambt van Dienaar des Woords. 't Zij men bezig is in dat van ouderling of diaken, *altijd* heeft men aan de studie van de volksziel zijn aandacht te wijden.

Nu doet, ongetwijfeld, ieder mensch op zijne wijze aan volksziel-studie. Tallooze verschijnselen zijn er die daarop wijzen. De op het platteland dikwijls gesignaleerde gewoonte om bewoners van een genabuurd dorp in één woord, meestal een soort scheldnaam, te karakteriseeren, wijst daarop. Allerlei, vaak niet ongeestige verhalen, die omtrent een bepaalde plaats worden verteld, zijn mede daarvan bewijs. Iets anders is het of deze verschijnselen altijd betrouwbaar zijn. Of inderdaad het legio „Kamper uien" iets zegt omtrent de Kamper Volksziel, die dan ietwat minder vernuftig zou zijn, is een open vraag; maar toch zal men ook dergelijke verhalen moeten kennen, wil men inleven in de geestes-wereld van een bepaalde streek.

Iedere streek toch heeft een *eigen karakteristiek.*

Een Zeeuw bijv. en een Fries zullen nogal iets verschillen, terwijl toch de volksziel in Zeeuwsch-Vlaanderen op onderscheiden plaatsen weer dichter bij de Friesche staat, dan bij die van 't eiland Tholen. Breng nu een Fries op Tholen, en laat hij zich spenen aan alle „volksziel"-studie, weldra zal hij de Tholenaars „rare menschen" en de Tholenaars hem „een zonderling" vinden. Nu doen we echter, als gezegd, allen aan studie van de „volksziel". Als ge als vreemdeling in een bepaalde plaats komt wonen,

duurt het maar kort of ge schrijft aan uw familie: „de menschen hier zijn vriendelijk en gulhartig, maar... (b. v.) „hun opvattingen omtrent kerkelijk leven kan ik niet deelen. „Ze zijn me te weinig Calvinist, te veel Lutheraan, in leer, „maar in leven vooral..."

Nu is 't evenwel te begrijpen, dat, wanneer we over de studie van de „volksziel" spreken, we wat meer op 't oog hebben, dan deze betrekkelijk oppervlakkige waarneming en beoordeeling van 't leven rondom.

Onder de „volksziel" toch verstaan we: *de zielkundige gesteldheid, die tengevolge van allerlei factoren, als regel in een bepaalde streek, of onder een bepaald deel van ons volk, wordt aangetroffen.*

En de TAAK van de studie van de volksziel is dus: *deze zielkundige gesteldheid na te gaan en op te sporen; uit haar onderscheiden oorzaken zooveel mogelijk te verklaren; haar fouten naar toets van Gods Woord aan te wijzen; om ten slotte aan te geven hoe Gods Woord tot deze volksziel moet gebracht, zal het recht ingang vinden, en zal het kerkelijk leven bloeien.*

Het spreekt vanzelf, dat men begint met den grondtrek van het volkskarakter in een bepaalde streek te trachten op te sporen. 't Zal, om maar bij ons land te blijven, al dadelijk een groot verschil geven of men te doen heeft met Friezen, Franken of Saksers.[1]) Al moge 't waar zijn, dat in den loop der jaren veel der oorspronkelijke scherpe grenzen tusschen deze volkstammen verdoezeld is, toch spreekt het type nog altijd vrij sterk.

Met het onderzoek naar de invloeden der historie ga men daarna verder. En dan lette men niet alleen op de meer deftige, maar ook en vooral op de lagere klassen en standen;[2]) wat die doormaakten, wat hun bezig hield, is van veel meer belang, dan wat enkele graven of baronnen een wijle boeide. Immers de volksziel staat gemeenlijk

[1]) Vergelijk (J. F.) B(eks) Schatkamer Dec. 1916 pag. 199.
[2]) Vergl. o.a. Dr. A. Kuyper Encycl. d. H. Godgeleerdheid[2] III 326.

buiten de emoties van enkele kasteel-, stinzen- of statenbewoners. Men geve ook op *de kleine* bizonderheden acht, daar deze soms een zeer grooten invloed hebben geoefend. Juist waar bij de lagere klassen des volks allerlei invloeden *langzaam* doorwerken, is het dikwerf zoo moeilijk allerlei motieven, die bij de ontwikkeling der zielkundige gesteldheid zich gelden lieten, tot hun recht te doen komen. En toch bij deze lagere, maar daarom zooveel meer menschen omvattende volksklasse blijft de invloed van één persoon soms jaren merkbaar. [1]) Daarbij komt, dat de lagere volksklassen zooveel meer vasthoudend zijn aan wat eenmaal als waar voor hen geijkt is. Men verandert daar zoo gemakkelijk niet van inzicht. In deftige kringen heeft men zijn dagvlinders; letterkundigen, filosofen, oeconomen, die 'n wijle mode-artikel zijn en nagepraat worden, maar wier opinie niet bezinkt in het gemoedsleven. Lagere standen praten niet zoo licht iemand na, mode-artikelen kennen ze minder; (behalve dan dààr waar men „parvenu-achtig" „groote lui" nadoen wil; ik denk hier aan 4e klas socialistische leiders b.v.); maar wat eenmaal geaccepteerd werd zit o, zooveel dieper, schiet wortel en brengt zijn vrucht. Om het terrein te overzien is het verder noodzakelijk, dat allerlei dingen die niet rechtstreeks op godsdienstig terrein liggen worden nagegaan. Daartoe is het noodig kennis te nemen van den volkszang, [2]) van spreekwoorden, volksver-

[1]) Zie b.v. wat Dr. v. Schelven schreef over Jean de Labadie in Zeeland, („Het Zeeuwsch mysticisme") en wat wij opmerkten omtrent Jacob Bril in den Frieschen Z.-O. hoek (Geref. Theol. Tijdschrift 1917 Afl. I 13, II 66. Zoo zouden meer gevallen te noemen zijn. Ieder denkt hier aan Daan Bakker te 's Gravenpolder, Pieter van Dijke in Zeeland, en die weer in verband met L G. O. Ledeboer. En in een gemeente hoort men eenvoudigen véél vaker dan meer ontwikkelden spreken over een of anderen predikant, die reeds jaren dood is; door de eenvoudigsten worden snedige gezegden van zulk een prediker, die bij anderen lang vergeten zijn, nog uit den treure gerepeteerd.

[2]) Zie „Nederlandsche Stemmen" van 31 Mei 1834. In een artikel „het Wilhelmus-lied der XVIe eeuw en het Nederlandsche volkslied der XIXe eeuw" wordt door vergelijking van het krachtige „Wilhelmus" met 't slappe „Wien's Neerlandsch bloed" een studie gemaakt over en een

halen, [1]) volksfeesten en volksspelen, wijze van omgang met elkander, enz.

Nu houde men hierbij één ding wèl in het oog. Wij hebben als Nederlanders saam reeds contact in het Nederlander-zijn. Wat men dan ook wel eens geschreven heeft, dat een zendeling doet aan studie van land- en volkenkunde, omtrent de streek waarheen hij straks zal gaan, en dat zooveel te meer dus de studie van de „volkziel" voor den ambtsdrager in 't eigen land noodig is, is een vergelijking die niet opgaat. Een Noord-Nederlander staat altijd nog ietwat dichter bij een Zeeuw, dan een Batakker. Vandaar dan ook, dat het volksbewustzijn, gelijk dat leeft in ieder individueel bewustzijn, zijn beteekenis behoudt, en als een voorname leidsman bij deze studies kan dienst doen. Nu moet ook hier de ambtsdrager, inzonderheid een

---

conclusie getrokken omtrent den Nederlandschen volksgeest, die voor de XIXe eeuw uiteraard zeer ongunstig uitvalt. Zelfs met bijval opgevoerde tooneelstukken noemt de schrijver van een ander artikel als een kenbron voor den volksgeest Zie „N. S" 13 Dec. 1834 „Over den invloed van de Fransche zeden en Fransche Letterkunde" (Robert le Diable").

Dr. A. Kuyper, die in zijn „Encyclopaedie" onder 't hoofd „het Christelijke volksleven" ook noemt volkszangen als kenbron van het nationale leven, schijnt de o. i. onmogelijke eisch te stellen, dat uit deze liederen opgemaakt worde „in hoeverre de kerstening van het volk metterdaad wijzigingen in zijn nationaal bestaan heeft te weeg gebracht." Dit nu schijnt ons ondoenlijk. Hoe moet men dan b.v. „Fivelgoër Kerstlied?" Prof. v. Veldhulzen t. a. p. zegt ervan: „Iets van de Chr. Kern is *gebleven"*; en hoe met het pinksterliedje dat „het Pinksterfeit" in den kindermond verloor, en er „pinksterblom" voor terug ontving? (Beide liederen opgenomen in: Jaap Kunst. „Noord-Nederlandsche Volksliederen en dansen").

[1]) De moeilijkheid is hier, dat de volksverhalen vaak allegoriseeren, dikwijls onder chr. invloed voor feëen", „engeltjes" lezen, voor „Freia" de „Heilige Maagd" en voor „Walkuren", „Petrus en d'Apostelen." Somwijlen geven ze inderdaad historisch licht, (zoo b.v. over de plaats van het klooster „'s Waerelds licht" te Appelscha, waarvan wèl te Appelscha, en niet te ter Apel een legende bestaat. Zie 't „Godsd. lev. in Friesl'. Z.-O.-hoek", noot op pag. 13). Soms zijn ze, voor zoover na is te gaan althans vruchten van een licht ontvlambare volksverbeelding (b.v. de legende van de met allerlei „basilisken" gevulde gang, die de plaats van 't oude klooster te Sibculo (Zibekeloo) in Ambt-Hardenberg, zou verbinden

predikant, die immers in den gewonen regel niet arbeidt in de streek waaruit hij stamt, goed onderscheiden. Hij heeft zich af te vragen wààr en hòè bij hem het méér beperkte en wààr en hòè bij hem het minder begrensde in hem spreekt; Zoo b. v. zal een Drentenaar zich hebben af te vragen bij een indruk, dien hij ontvangt: leg ik nu aan 't voorwerp van onderzoek als norm aan het bewustzijn van Drent-zijn dat in me leeft, of laat ik inderdaad het *volksbewustzijn* als Nederlander in me spreken.

Met het tot dusver genoemde is men er echter nog bij lange na niet. De bodemgesteldheid staat in zeer nauwe relatie met het eigenaardige in de zielsgesteldheid van een bepaald volksdeel. Voor deze stelling zijn uit Gods Woord [1]), zoowel als uit werken van Christelijke schrijvers, bewijzen bij te brengen.

Al is deze stelling door het materialisme nog eens dui-

met Marienberg.) Toch hebben ook deze verhalen nog in zóóverre waarde, dat ze inderdaad ons een blik geven op de meer deze of mindere mate van naïviteit, die in een bepaalde streek wordt gevonden.

[1]) Vergelijk b.v. Genesis 49 : 14 en 15 in verband met Josua 17 : 17—22 met Issaschars bijzondere plaats in Israels historie. Zie ook Gen. 49 : 20. Welk een beteekenis had juist voor Aser de nabijheid van Tyrus, en hoe typeerde niet juist *deze* ligging heel Asers historie! cf. Dr. A Kuyper „De twaalf Patriarchen" „Aser". Gen. 49 : 19 is slechts te verstaan voor wie weet waar Gad heeft gewoond. Dat allerlei ervaren, aan de woonplaats verbonden, invloed oefent op de zielkundige gesteldheid van een volk blijkt uit het verband, dat er ligt tusschen allerlei ketterij, die naar Gods Woords aan een bepaalde plaats voorkwam, en de omgeving zelve. Het wonderlijk daemono-mysticisme, dat in Colosse werd gevonden en door Paulus werd bestreden hield ongetwijfeld verband met de tot mystieke overpeinzing prikkelende omgeving van de Lycus-dal-stad. Vergelijk hiervoor Prof. Biesterveld: „De brief van Paulus aan de Collossensen", pag. 26. Idem: „Corinthe's gemeente ten tijde van Paulus" pag. 13 en 15. J. v. Andel: „Paulus brief aan de Colossensen verklaard" merkt op: „Vooral op Phygischen *bodem* konden zulke giftplanten tieren". Zeer sterk legt Prof. Dr. P. A. E. Sillevis Smit in „Johannes de Dooper" pag. 135, verband tussched bodem en prediking. „Johannes zelf, zijn kleed, zijn woord, zijn doop, ook zijn gehoor rondom hem, hoorde thuis in de woestijn, bij het water van den Jordaan. *„Johannes de Dooper optredende in Jeruzalem zou een mislukking zijn geweest."* (Op dit citaat komen we terug) cf., ook „Geref. Theol. Tijdschrift", „Kroniek" Dec. 1916.

delijk onderstreept, 't is en blijft waarheid, dat niet alleen op den *lichaams*bouw, maar ook op den *geestelijken* aanleg de omgeving en de dagelijksche arbeid haar invloed gelden laat. Deze stelling vraagt zoo weinig om bewijs, dat we gevoeglijk kunnen zeggen, dat ieder weet hoe de kleiboer een geheel ander mensch is dan de veenarbeider; hij is anders van lichaamsbouw, anders van uiterlijk — maar hij redeneert ook anders, stelt andere eischen bij het „overtuigd"-worden, en beziet het leven, beziet ook allerlei waarheden anders.

In onderscheiden streken uiten zelfs dezelfde hebbelijkheden zich zeer verschillend,[1]) en het is noodzakelijk daarmede rekening te houden.

Heeft men al deze factoren voldoende beschouwd, en speciaal alle deze gegevens gezien in historisch licht, bizonder in 't licht van de geschiedenis van het godsdienstig leven ter plaatse, eerst dán is men in staat om te doen wat we als eisch stelden: „de zielkundige gesteldheid van een bepaalde plaats zooveel mogelijk te verklaren".

En eerst waar deze kennis omtrent, en verklaring van

---

[1]) Hoezeer zelfs bepaalde hebbelijkheden in onderscheiden streken zich onderscheiden uiten, blijkt b.v. uit een artikel („Studie der volksreligie als onderdeel der practische theologie") van den helaas zoo vroeg ontslapen (Ds.) Joh. Beks, in „De Stemmen voor Waarheid en Vrede". Het gaat daar over de bewering dat „Drentsche gierigheid" en „Groningsche gierigheid" zooveel verschillen. De Drent geeft — ja — in 't armenzakje, omdat „als wij 's Zondags den armen niet meer geven, wat óns aanstaat, deze wellicht eens zouden kunnen komen en nemen wat hun aanstaat". Maar overigens geeft hij niet graag geld. Edoch naturalia met alle plezier. Als 't er noodig is, in een gezin, dat men kent, dan komt er turf en aardappelen en spek.... Dit verschijnsel is te verklaren daardoor, dat er in Drente langen tijd groot gebrek aan geld heeft geheerscht. De Groninger kent ook zijn gierigheid; maar 't komt omdat hij zoo uiterst nuchter is. Het ideale heeft weinig of geen waarde voor hem; de Groninger ziet licht, in zijn nuchterheid, het ideëele aan voor een product van verhitte fantasie, maar daardoor wordt 't ideële, dat in 't „goeddoen" en 't „geven" is gelegen als prikkel verloren en ontstaat een gevaarlijke neiging tot materialisme, die gierigheid heet. Natuurlijk blijft deze beschouwing voor rekening van den schrijver.

de volksziel aanwezig is, kan degene, die roeping heeft in ambtelijken arbeid op te treden, de diagnose omtrent een bepaalde streek vaststellen, en de middelen ter genezing van bestaande kwalen, en het dieet, tot het behoud van wat gezond is, voorschrijven.

Met opzet hebben we meer „romanartige" literatuur bij de bronnen voor de „volksziel"-studie niet genoemd. Immers al is 't volkomen waar, dat er kostelijke stukken belletrie zijn geleverd, waarin het volksleven in zijn eigenaardigheid wordt geschetst, toch is 't eveneens een uitgemaakte zaak, dat bij kunstenaars weinig dikwijls van een „onbevangen blik" en een „onbevooroordeeld oordeelen" kan gesproken. Een kunstenaar heeft, al naar den aard van zijn schets is, noodig te teekenen òf een soort ideaal menschen, òf voorbeelden van 't slechte, afschuwwekkende in doen en laten.

We hebben ook in onze taal van deze „schetsen uit het volksleven" nogal eenige voorbeelden; zoowel als „vertaalde" als „oorspronkelijke" werken. Ik denk b.v. aan Jan Maclaren's werken als „Harten van Goud", „Zielenadel", „Oude en nieuwe kennissen" enz., aan Ulfers' „Oostloorn" en Haspels' kostelijke schetsen van heide en zee. Ik herinner u aan Wormser's „Kleine Luyden" en Keuning's „Kinderen in verstand en in boosheid". Maar neem nu Ulfers' Oostloorn, en ga er mee naar Hardenberg aan de Vecht, en ge zult niet gelooven, zoo ge beide kent, dat Oostloorn gelijk is aan dit stedeke; geen wonder, Ulfers is kunstenaar, schilder allereerst, en géén fotograaf!

Dergelijke werken mogen dan ook nogal eens worden genoemd, het schijnt me èn onwetenschappelijk èn in strijd met het practisch belang ze als bronnen voor onze kennis van een bepaald volksdeel te noemen. Ze generaliseeren te vaak het speciale; ze kleuren dikwijls in sterk sprekende tinten, wat slechts éven merkbaar is — en brengen op die wijze op een dwaalspoor.

Wanneer we zeggen, dat datgene wat onwetenschappelijk

is, bij de behandeling van dit vak is uitgesloten, dan noemen we daarmede tevens dit vak een onderdeel van de wetenschap die de theologie heet, en rust dus ook op ons de taak om dit vak te omlijnen, en de plaats, die het in de theologische Encyclopaedie inneemt, aan te wijzen.

Al grijpt nu allerlei terrein in elkander, toch hebben we niet te vergeten, dat de theologie slechts met de studie van de volksziel heeft te maken, in zooverre het direct of indirect betreft de verklaring van verschijnselen voor godsdienstig en kerkelijk leven van belang. De begin-studie zal dus ongetwijfeld gelijk zijn aan die der „algemeene" volkskunde; allerlei „folklore" enz. komt in aanmerking; maar de bovenbouw maakt zich los van de spitsen, waarin deze studie voor andere vakken afzonderlijk positie neemt, en heeft alleen betrekking op de „volksziel" in relatie met den dienst Gods. De socioloog en de theoloog b.v. hebben elk hun eigen bovenbouw van deze wetenschap; en al hebben zij in 't begin eenzelfde studie-belang, en kunnen zij elkander dienen, hun bedoeling en daarom ook hun uitkomst is verschillend, maar natuurlijk nooit tegenstrijdig.

Bij de bespreking nu van de „Volkszielstudie", als onderdeel van het theologisch studiebelang, merken we natuurlijk dadelijk, dat ook hier het standpunt van het subject van studie zich gelden laat. Ook de studie van de volksziel is geen neutrale wetenschap; én ook hier moet Gods Woord toetssteen en richtsnoer blijven. En indien ergens, dan is 't juist hier noodig alle subjectieve meening, die geen anderen grondslag heeft dan het persoonlijk opvatten van dengene, die dit vak beoefent, ter zijde te stellen. Immers zoo men slechts Gods Woord spreken laat, kan men van allerlei kwalen en afwijkingen een juiste diagnose stellen. Nu spreekt het hier ook weder vanzelf dat de belijdenis der kerk niet aan te merken is als een subjective opvatting. De plaats die die belijdenis inneemt bij exegese- en historie-studie, heeft ze ook hier; en ik behoef over de plaats van de belijdenis tegenover dit vak dus niet uit te weiden.

Komen we dan alzoo tot de vraag naar de verhouding van dit vak tot de theologische wetenschap — dan hebben we allereerst de kwestie of inderdaad dit vak een *theologisch* vak kan genoemd.

Op een vergadering van predikanten uit de classis Zutphen der Gereformeerde Kerken verdedigde een der aanwezigen de stelling, dat dit vak feitelijk geen plaats onder de theologische toekwam. We konden volgens hem spreken van „Volkszielstudie", als een vak van historisch-filosofischen aard, en voorzoover noodig kon dan de theologie aan dit vak „Lehnsätze" ontleenen. De theoloog, die behoefte had aan volkszielstudie te doen, zou alzoo bij den filosoof ter school moeten.

Deze opvatting nu meenen we ten eenenmale te moeten verwerpen. De „methodologie" is in algemeenen zin genomen voorzeker een filosofisch vak, maar de „methodologie der theologie" zal toch zeker door een *theoloog* beoefend worden, en in een *theologische* encyclopaedie worden besproken. De kerkgeschiedenis is een *historisch*, tot op zekere hoogte dus *filologisch* vak, maar van haar geldt het gezegde van de methodologie in nog sterkere mate. Gaat men op den gewilden weg voort, dan doet men de exegese naar het terrein der letteren, de dogmatiek naar dat der Godsdienstwetenschap verhuizen, en blijven voor den theoloog alleen de z.g. „practische", of beter, de ambtelijke" vakken over.

Al mag het nu volkomen waar zijn, dat de „volkszielstudie" op zichzelf, zonder verband met de theologie, als een historisch-filosofisch vak beoefend kan; toch heeft wel degelijk de theoloog hier een eigen taak, en moet hij, door behoefte om op *zijn* terrein àlle terrein te verkennen, ook aan zijn deel van de „volkszielstudie" zijn aandacht wijden; ja zelfs hij kàn zich zijn werk door den filosoof niet laten ontnemen, daar ten slotte hij, als theoloog, slechts gerechtigd is tot het vellen van een oordeel en het trekken van conclusies.

Beschouwen we bovendien de volksziel-studie als de

bestudeering van de objecten aan welke de diaconia moet geoefend en van het terrein, òp hetwelk den ambtelijken arbeid moet verricht, dan gevoelen we tevens hoe ook om practische reden wel degelijk *de theoloog hier een taak* heeft.

Thans komt echter een andere vraag aan de orde die minder gemakkelijk afdoende is te beantwoorden. 't Is n.l. deze: Waar behoort, in het organisme der theologische vakken, de volksziel-studie te worden opgenomen?

Deze vraag is natuurlijk even oud als het vak zelf. In 1902 meende Achelis [1]) nog, dat in ieder geval deze studie niet kon worden opgenomen onder de, aan de studenten in de godgeleerdheid onderwezen, vakken. Hij verdedigde zijn meening door de opmerking: „Ihnen (den Studierenden) fehlt die Anschauung, daher auch jedes Urteil"; maar daarmede is nog niet gezegd dat dit vak in de gewone Encyclopaedie niet kan geplaatst. Bovendien merken we op dat feitelijk naar Achelis gezegde, den studenten ook geen poimeniek en catechetiek kan onderwezen worden.

Rietchel [2]) wil het vak over de onderscheiden vakken verdeelen. Bij kerkgeschiedenis ervan nemen wat dààr past, bij poimemiek wat daar thuis kan gebracht, enz. Maar deze methode zal toch niet de eenheid van „Anschauung" bevorderen, en is daarom principieel ook als onwetenschappelijk geoordeeld.

Het is echter inderdaad zeer bezwaarlijk een plaats voor dit vak aan te wijzen, afgedacht nog daarvan, dat we feitelijk haast leven in de gedachte, dat er na het verschijnen van Dr. Kuyper's „Encycl. der H. Godgeleerdh." geen nieuwe vakken meer te vinden, laat staan te plaatsen zijn [3]).

---

[1]) Cf. P R E XXXIII, 762.

[2]) Cf. Monatschrift fur Postoral theologie 1916. S. 226 u. w.

[3]) We merken op, dat zelfs niet eens de vraag ter sprake behoeft te komen, of wellicht ook wat Dr. Kuyper noemt „De Christelijke vroomheid" t. a. p. 318 door de studie van dit vak wordt gedekt. Wel is de terminologie „vroomheid-studie" langzamerhand aan 't opkomen, zie Lofvers t.a.p. maar Dr. Kuyper verstaat onder bedoeld vak de studie omtrent de(n) ge-(wonen) normale(n, Christen (in zijn) leven en omgang met God"; „en

Meer dan een, die persoonlijk tegenover mij zijn oordeel uitsprak (voorzoover mij bekend zag van Gereformeerde zijde omtrent dit vak nog *niets* 't licht), meende dat het vak beschouwd diende te worden als een *onderdeel* van de *poimeniek.*

Ik ontken geen oogenblik dat hiervoor veel te zeggen is. Maar — tot waardeering van de argumenten is het voor alles noodig, dat men wèl begrijpe, wat door „volksziel-studie" verstaan wordt. Nadat ik op den Theol. Schooldag te Kampen dit onderwerp had besproken, meende een Kerkbode-redacteur de opmerking te moeten maken dat „der veler woorden korte zin" was: een prediker moet menschen-kennis hebben. Een ander redacteur van een kerkelijk orgaan trok een vergelijk tusschen Prof. Dr. Hoekstra's „Psychologie en catechese" en mijn „Volkszielstudie", met de opmerking, dat wat Prof. H. op de jongelui alleen had toegepast, door mij in generali in betrekking tot de ge-meenteleden „überhaupt" was gezegd. Deze broeders hebben letterlijk niets begrepen van de bedoeling van de behandeling van het onderwerp. Ik herhaal nogmaals: onder de *volksziel* verstaan we: *de zielkundige* (nòg beter

---

het is van het hoogste gewicht te weten door welke worstelingen dit leven heengaat en tot welke resultaten het leidt".

Men ziet, dit is geheel iets anders.

Maar ook de studie van „het Christelijk volksleven" is iets anders. Zij bedoelt „te boeken datgene, wat als vrucht van het organisch leven van Christus' kerk" is te beschouwen. Men ziet studie van het „Christelijk leven" *onderstelt* kennis van „de volksziel", maar dan zoo dat deze studie een eigen taak en een eigen doel heeft.

Trouwens gelijk te verstaan is kan de studie van de „volksziel" niet zonder meer die van „het Christelijk leven" worden genoemd. Immers allerlei factoren, die feitelijk met het praedicaat „Christelijk" niet te maken hebben, tellen mee.

Ten slotte nog: ook onder „Kerkelijke Geographie" (Dr. A. Kuyper t. a. p. 250) is iets anders te verstaan. Immers 't woord geographie zegt voldoende, dat dit vak zich richt op de bestudeering van uiterlijkheden. Al is 't waar, dat deze geographie zekere historische studiën vereischt, 't blijft geographie (of ook cartographie en topographie), die toch met ziel-kundige studie betrekkelijk weinig uitstaande heeft.

„ziellijke") *gesteldheid, die tengevolge van allerlei factoren als regel, in een bepaalde streek* .... wordt aangetroffen. (Zie boven, waar we ook de *taak* van de volksziel-studie, nader omschreven). Let men nu op onze definitie van de „volksziel" en op de *taak* van de volksziel-studie, dan meenen we toch, dat het niet wel aangaat, deze studie als onderdeel van de poimeniek te nemen. Zeker, er zijn argumenten vóór. Maar die klemmen eigenlijk alleen wanneer men volksziel-studie definieert als genoemde kerkbodes. Immers men kan zeer terecht opmerken, dat het de herder in zijn ambtelijken arbeid eigenlijk is, die behoefte heeft aan kennis van de volksziel. *Ten tweede* kan men zeggen, dat de goede herder de weide, het terrein, moet verkennen. *Ten derde,* dat ook de psychologie qua talis in de poimeniek besproken wordt; en *ten slotte* kan men nog zeggen, dat het toch reeds, vooral in Duitschland (Drews, Shian, Niebergall), doch ook ten onzent (Prof. Dr. v. Veldhuizen, Ds. Beks) in de practische Theologie is opgenomen.

Over elk van deze argumenten iets meer.

Ad primum, zij gezegd dat ik met evenveel recht kan zeggen dat de leeraar of catecheet zijn dogmatiek moet kennen. Maar daarom maakt men de dogmen-studie toch geen onderdeel van de catechetiek?

Ad secundum merk ik op, dat zeker de herder de weide kennen moet, maar de volksziel is niet de weide, maar de weide is Gods woord — (en die studie omtrent Gods Woord is ook geen onderdeel van de poimeniek!) — maar bij de volksziel-studie gaat het over de soort en de geaardheid en bizondere en afwijkende neigingen der schapen.

Ad tertium zij erkend. dat hier een klemmend argument aanwezig schijnt. maar toch is 't dit m.i. *niet.* Object van de studie van de ambtelijke vakken toch is en blijft het *ambt.* En dat mag niet uit 't oog verloren. Nu komt inderdaad bij de ambtelijke vakken de psychologie ter sprake, en de *poimeniek ontleent aan deze wetensehap* de noodige *Lehnsätze.* De verhouding tusschen ambtelijke vakken en

psychologie der religie wordt door Prof. Hoekstra besproken: „De religieuse psychologie leert den ποιμήν dat alle „Christenen niet over één kam te scheren zijn en elk „individuüm een persoonlijke behandeling noodig heeft. „Als goed zielenarts zal hij eerst de diagnose stellen, om „daarna de therapie te beoefenen." [1])

Voor de algemeene naar-waardeschatting van menschelijke openbaring is het noodig dat de herder psychologisch onderlegd zij; hij moet zielkundige verschijnselen zielkundig weten te behandelen en te waardeeren, maar dit blijft alles zielkunde in 't algemeen. De volksziel-studie bedoeld niet alleen voor den herder dienst te doen, ook voor den prediker en den catecheet heeft zij haar beteekenis en waardij. Maar bovendien het is niet een zuiver psychologisch, noch een zuiver filosofisch vak. Wel degelijk behandelt het het concrete, waar dit concrete van het concrete in het verleden resultaat is; al heeft de abstracte denkwerking der massa haar beteekenis als object van onderzoek. Wie bovendien een blik slaat in de werken, die tot nog toe over dit onderwerp verschenen zijn, kan toch moeilijk oordeelen: dit is nu alles onderdeel van de poimeniek.

Ad *quartum* kunnen we het volgende zeggen:

Dat men in Duitschland en ook ten onzent de studie van de „volksziel" onderdeel van de practische theologie ging noemen, verbaast allerminst. Immers ook hier staat de studie midden in de levenspractijk; maar bovendien zal men er als vanzelf toe overgaan een nieuw vak dat opkomt uit de behoefte van het leven in te deelen bij de „practische" vakken, wier *organisch* verband niet wordt gezien [2]); want is men eenmaal bezig de praxis als principium divisionis te nemen, dan is 't moeilijk uit te maken wààr de grens ligt en vallen niet alleen de praxis pastoralis, maar ook de praxis ecclaesiae en de praxis fidei, ja zelfs heele loci van de dogmatiek als b.v. die *de magistratu* onder haar bereik. Waar echter *het ambt* als

[1]) cf. Dr. T. Hoekstra. t. a. p. 33.

[2]) cf. Dr. A. Kuyper. Theol. Encycl. III. 46. 9.

object en principe van behandeling wordt gesteld in de laatste afdeeling der theologische encyclopaedie, en we dus met Dr. Kuyper gaan spreken over een *diaconologische* groep, daar is voor een studie, die tot object heeft de psyche van het leven in en rondom een kerk aan een bepaalde plaats, in deze groep geen plaats.

Komen we dan tot de vraag, *waar* en *hoe* de volkszielstudie in de theol. encyclopaedie moet geplaatst. De volkszielstudie beoogt de bestudeering van het godsdienstig leven aan een bepaalde plaats, de zielkundige gesteldheid in geestelijk en kerkelijk leven is object van onderzoek. Maar gelijk uit onze definitie blijkt is dat leven gedacht als niet in alles beantwoordend aan Gods Woord, en aan de eischen naar dat Woord te stellen. Het kerkelijk leven in 't bizonder en 't geestelijk leven in 't algemeen wordt dus gedacht als te lijden aan een — natuurlijk tengevolge van de zonde ontstane — afwijking, een krankheid, die in oorzaken, aard en gevolgen dient gekend. Deze krankheid nu is geen psychologisch verschijnsel zonder meer. Het is geen *kranke* psyche die wordt behandeld, (dan zou de opmerking van een collega juist zijn dat we hier van psychiatrie moesten spreken), neen 't is een normale psyche, als alle door de zonde bedorven; maar die door allerlei invloeden van historie, grondgesteldheid enz. op een *bepaalde wijs* door Satan van de waarheid Gods is afgetrokken. Deze zondige afwijking nu van 't rechte spoor wordt, als gezegd, in aard, oorsprong en gevolg bestudeerd; en we meenen dat het woord *diagnostiek* deze gedachte het beste weer geeft.

Op het geestelijke erf wordt dit woord reeds gebruikt, ook in betrekking tot den enkeling (zie 't citaat van Dr. Hoekstra, boven); maar bovendien doet ons de afleiding van 't woord zelve zien, hoe inderdaad het door ons bedoelde begrip door het woord diagnostiek zeer goed wordt weergegeven. Het woord *διάγνωσις* toch beteekent: *onderscheiding*, maar dan zóó, dat men de onderscheiding makend, tevens tot een *besluit* komt omtrent den aard van het verschijnsel waarop men de diagnosis toepast.

Geheel daaraan beantwoordt het gebruik, dat de medici van het woord diagnosis maken: een ziekte naar haren aard erkennen.

Tot die erkenning der bepaalde afwijking nu behoort al de arbeid, dien wij als taak van hem, die zich aan volkszielstudie wijdt, noemden; en zoo valt onder het begrip „diagnostiek" geheel de volksziel-studie.

Alleen maar, hiermede zijn we er nog niet. De vraag is nog, bij welken groep van vakken, dit vak dient ingedeeld. Nu heeft deze indeeling, naar het voorbeeld van Dr. Kuyper, plaats naar 't *object* der studie. Wat is nu bij deze studie het object?

In het organisme der theologie is vierderlei object denkbaar, en daarnaar heeft onze Encyclopaedie dan ook vier groepen, een bibliologische, een ecclesiologische, een dogmatologische en diaconologische. *Object* nu is nòch de bijbel, nòch het dogma, nòch het ambt. Maar is dan in de ecclesiologische groep dit vak te plaatsen? Kan inderdaad dit vak ook de ecclesia, de kerk als object hebben?

We herinneren er aan, dat er sprake kan zijn van de kerk als instituut en van die, als organisme. In deze tweeërlei zin komt het in de encyclopaedie voor[1]); en onder de vakken, die raken de kerk als organisme, vind ik in de tweede groep: „De Christelijke metamorphose van het georganiseerde leven": *a.* het christelijke huisgezin; *b.* de christelijke staatkunde. In verband met deze vakken schrijft Dr. Kuyper: „Het is de roeping der ecclesiologie veel duidelijker en omstandiger dan tot dusver, de invloed van de kerk als organisme op de gestalte van ons menschelijk leven in zijn verschillende uitingen in het licht te stellen, en de indeeling hiervoor kan noch mag anders dan aan het menschelijk leven zelf ontleend." Zoo wordt nagegaan de wijziging die tengevolge van het optreden der organische ecclesia het leven onderging.

Is het nu niet alleszins logisch, dat aan dit onderdeel, bij de vakken, rakende het instituaire leven van de kerk,

[1]) cf. Dr. A. Kuyper t. a. p. III § 20.

een ander onderdeel beantwoordt? Hier is de vraag naar den invloed van het organisme der kerk op het leven, dààr zou dan de vraag naar den invloed van het leven aan bepaalde plaatsen en met bepaalden volksaard op het instituaire leven der Kerk, besproken worden. Dit zou dan de taak voor de dianogstiek zijn, die op deze wijze *een kerkelijke diagnostiek* werd.

Nu geef ik gereede toe, dat, stelt men b.v. de kerkelijke diagnostiek nà de kerkgeschiedenis, en beschouwt men alzoo diagnostiek als een historisch vak, van de parallellie weinig wordt *gezien* in de inrichting der encyclopaedie; maar dit komt doordat de opsteller der encyclopaedie zelf, om door hem Dl. III pag. 222, genoemde redenen, deze parallellie verbrak. Logisch blijft echter wel de parallellie bestaan; en wij meenen dan ook, dat de *kerkelijke diagnostiek,* een plaats toekomt in de tweede sectie van het eerste hoofdstuk der ecclesiologische groep, op de laatste plaats.

We merken nog op, dat de opvatting dat dit vak een historisch moet genoemd worden, met Drews [1]) kan verdedigd door de opmerking, dat dit vak „Gegenwartsgeschichte" is; en dat het slechts bestaanbaar is dààr waar de historie van 't verleden op het zijn van 't heden wordt toegepast.

Begrijpelijkerwijs komt de vraag op, hoe we ons de studie van dit vak denken; hoe de studiegang bij de beoefening van de kerkelijke diagnostiek moet zijn.

We stellen ons voor, dat de beoefening en bestudeering van dit vak meestal zal plaats hebben in de practijk, waar uiteraard een meer wetenschappelijken opzet van deze studie niet wordt gevonden. Maar waar ze gezocht wordt meenen we, dat de gang deze zal zijn: Men begint met de gewone inleidende § § waarin naam en begrip, plaats in de theol. encyclopaedie, en de historie van dit vak ter sprake komen. In een *tweede deel* worden dan de algemeene eischen waaraan de studie van de volksziel moet beant-

[1]) Das Problem der practischen Theologie" (1910) pag. 64, 199.

woorden besproken; het doel dezer studie sta duidelijk voor oogen en de onderscheiden levensuitingen waaraan stof voor deze studie kan worden ontleend worden beschouwd en in haar onderlinge verhouding en waarde voor het geheel zoo juist mogelijk geschat. Dit deel geeft dan mede aan in hoeverre de sociologie, de theologie enz. elkander kunnen steunen.

In het *derde deel* wordt eerst een algemeene karakteristiek gegeven van de onderscheiden landen en volkeren; in breede trekken als te verstaan is; terwijl in 't tweede hoofdstuk van dit deel het eigen vaderland ter sprake komt. Tevens wordt daar op ethnologische, kerkhistorische, folkloristische gronden enz. aangegeven, welke indeeling van ons vaderland het best aan 't doel zou beantwoorden. Ten slotte wordt in een derde hoofdstuk van dit deel besproken de indeeling naar standen en klassen, naar steden en dorpen enz. [1])

In het laatste of *vierde* deel zou dan de speciale diagnostiek, omtrent onderscheiden plaatsen, streken en groepen van menschen worden behandeld. Zoo hebben we in 't *1e deel:* de *inleiding*; *2e deel:* de *beginselen,* de *bronnen* en de *methode* der kerkel. diagnostiek; *3e deel: algemeene* diagnostiek; *4e deel: bijzondere* diagnostiek.

---

[1]) Ook deze scheidingen immers werden herhaaldelijk gemaakt.

Goehre was enkele maanden zelf arbeider om het „religieuse" leven in die kringen te leeren kennen. Vgl. P. Goehre „Drei Monate Fabriks-arbeiter und Handwerksgeselle."

M. Rade, „Die rel. sittliche Gedankenwelt unserer Industrie-arbeiter", A. Pfannkuche „Was liest der Deutsche Arbeiter."

En voor steden en dorpen maakte men niet minder onderscheid. c.f. T. Kühn, Skizzen aus dem sittlichen und kirchlichen Leben einer Vorstadt; Prof. Dr. A. v. Veldhuizen op de Ned. Herv. pred. vergadering, 2 Juni 1916 (cf. Algem. Hdbl. 3-5-1916.) over „Dorpsprediking" en de artikelen van Beks in de Schatkamer van Juni en Juli 1916.

Denk ook aan de Dorfpredigt-menschen in Duitschland.

Een schrijven van Prof. Dr. E. König te Bonn.

Naar aanleiding van wat ik met betrekking tot eene voorstelling van Prof. Dr. E. König schreef in mijn *Schriftgeloof en Exegese van het Nieuwe Testament*, verzocht Prof. König mij het volgende schrijven van zijn hand te publiceeren:

„Ich danke Ihnen für Ihre Bemerkungen, aber eine Widerlegung meiner Position kann ich beim besten Willen nicht darin sehen. Denn Sie haben weder einen positiven Beweis dafür erbracht, dass der Glaube zum richtigen *Verständnis* der Bibelworte gehören müsse, noch den negativen Beweis bezeitigt, den ich angeführt habe. Nämlich wenn der Glaube schon zum *Verstehen* gehören soll, dann könnten und müssten die ungläubige Menschen sagen, dass sie Gottes Wort in der Bibel lieber gar nicht lesen wollten, weil sie es doch nicht *verstehen* könnten. Die Sätze des Alten und Neuen Testaments, auf die Sie gegen Ende von S. 71 verweisen, beziehen sich nicht auf das Verstehen, sondern auf das *Anerkennen* oder *Annehmen* der biblischen Wahrheit! Es tat mir sehr leid, dass Sie dies übersehen haben. Wollen Sie doch bedenken, dass ich als alter Vorkämpfer für die Wirklichkeit der Offenbarung in der Heiligen Schrift nichts zu Ungunsten derselben habe sagen wollen, wenn es eben aus den von mir angegebenen Gründen nicht notwendig gewesen wäre, und nach aller erneuten Erwägung muss ich bei diesem Urteil bleiben. Wie wir z. B. die Hegelsche Philosophie *verstehen* können. ohne Hegelianer zu sein, ebenso können wir auch die Biblischen Worte *verstehen*, ohne gläubig zu sein. Wenn Sie gütigst Gelegenheit nehmen wollen, diese meine

Zuschrift an Sie in einer Zeitschrift, die unserem Standpunkt nahesteht, zu veröffentlichen, werde ich Ihnen von Herzen dankbar sein".

Hoewel mijne bezwaren tegen de beschouwing van Prof. König met dit schrijven niet zijn weggenomen, en ze daarom door mij gehandhaafd moeten worden, ga ik thans op dit schrijven niet nader in, maar volsta met het voldoen aan het door Prof. König gedane verzoek.

S. GREIJDANUS.

RECENSIËN.

Ons Arsenaal, 2e Serie. No. 1 en 2. Bijbelcritiek door Dr. C. VELTENAAR, Veenendaal. Zutfen, J. B. v. d. Brink en Co.

Het komt mij voor, dat dit geschrift eene onrijpe vrucht is, en dat zijne verschijning in elk opzicht te betreuren valt.

Het is niet gemakkelijk, eruit op te maken, welk standpunt de auteur ten opzichte der Schrift-critiek inneemt, en voorzoover dit duidelijk wordt, is het aan ernstige bedenking onderhevig. De vriendelijkste critiek, die ik ken, is nadruk te leggen, op de verwarring, die erin wordt gevonden, en die blijkbaar ook in het brein van den auteur tijdens de samenstelling — misschien mede tengevolge van te grooten haast? — heeft geheerscht.

In het begin wordt gezegd, dat „in dit vlugschrift tegen de Bijbelcritiek in haar huidige phase wordt gewaarschuwd" (bl. 6). Die beperking „in haar huidige phase" doet reeds vreemd aan. Erger wordt het echter, als dan niet alleen — en dit terecht — de tekstcritiek in principe buiten de kwestie wordt gesteld, maar ook wordt verklaard, dat het geding niet gaat „over de z.g. inleidingswetenschappen, naar de samenstelling, naar den oorsprong, naar den ouderdom, het karakter, de beteekenis des auteurs der Bijbelboeken. Ook

niet naar het geestelijk klimaat, waaronder die boeken werden geboren" (bl. 8).

De zin loopt niet goed — wellicht een bewijs van den door mij onderstelden haast — maar is toch duidelijk en moet wel groote verbazing wekken.

Kwesties aangaande auteur en ouderdom der Bijbelboeken zouden dus vallen buiten ons verzet tegen de Sehriftcritiek. Of de Pentateuch naar zijn hoofdinhoud dateert uit Mozes' of uit Ezra's dagen, dat zou dus een kwestie zijn, waarin we met de critici geen geschil hebben of behoeven te hebben? Heel de canoniek, althans in haar historisch deel, zou buiten het geding vallen?

De auteur laat volgen, dat het geding beheerscht wordt door de geheel andere kwestie, of de religie welke ons in den Bijbel geteekend wordt, een voortbrengsel is van den menschelijken geest, dan wel de vrucht der bijzondere openbaring Gods. Ieder zal een cardinale beteekenis dezer kwestie gaarne toegeven, maar ziet Dr. V. dan voorbij dat deze kwestie van die aangaande auteurschap en ouderdom der Bijbelboeken niet kan worden losgemaakt, alsmede, dat laatstgenoemde kwestie bovendien op allerlei wijze samenhangt met het gezag der Schrift?

Gelukkig blijft hij aan zijn program niet geheel getrouw, want in het dan volgend historisch overzicht wordt toch ook aan de literaire Pentateuch-critiek nogal eene plaats ingeruimd

Zelfs begint de hoop, dat we op een beteren weg zullen geraken, te herleven, als nu een aanvang wordt gemaakt met de beoordeeling van dit alles. De auteur vraagt: „hoe stond Christus, hoe stonden de apostelen tegen het Oude Testament?" Immers: „voor de gemeente is en blijft Christus toch de autoriteit." En de accomodatie-theorie wordt blijkbaar door den schrijver niet gedeeld. Immers Christus is „de Weg, de Waarheid en het Leven." Hij verklaart ook, dat het oordeel van Christus en de apostelen niet strookt met dat der critici; citeert den tekst „de Schrift kan niet gebroken worden", en voegt daar eene zeer plausibele uitspraak van Oosterzee aan toe.

Men denkt nu op den goeden weg te zijn, Maar dan, plotseling, begint eerst recht de ellende. In één adem volgt nu eene uitspraak van Dr. Bronsveld, waarin niets voorkomt over 't gezag van Christus en de apostelen, maar gezegd wordt, dat men bij het komen tot negatieve resultaten (waarvoor Luther en Calvijn als voorbeelden fungeeren") deze in *onzen* tijd aan de gemeente verzwijgen moet.

Dr. V. getuigt dan: „het komt mij voor, dat dat het eenig juiste standpunt is."

Ook elders vindt men soortgelijke uitingen.

„Heel de kwestie, die ons bezighoudt — aldus in de slotbeschouwing op bl. 47 — is de zaak van methode, eene kwestie van tact."

Wordt hier wellicht bedoeld, dat wij eene andere dan de critische methode hebben te volgen bij het *wetenschappelijk onderzoek* der Schrift? Eene methode, die uitgaat van hare inspiratie en hare Goddelijke autoriteit? Helaas! de auteur schijnt hieraan allerminst te denken. Methode is voor hem synoniem met „tact" en ook blijkens het voorafgaande ziet het een zoowel als het ander slechts op de wijze waarop men bij het practische gebruik der Schrift ten opzichte der critische kwesties heeft te werk te gaan. Immers dìt is de klacht van den auteur: „onder de Schriftcritici zijn van die ikonoclasten, van die beeldenstormers."

In dezelfde lijn ligt het, als de auteur tegen de critiek geen ander verweer heeft dan de praktische overweging „hoe meer Bijbelcritiek. hoe magerder de ziel" (bl. 39). Het schijnt wel, dat ter wille van de *nuttigheid* aan de vraag naar de *waarheid* het zwijgen wordt opgelegd.

Deze methode, van niet-Gereformeerde zijde sinds lang door sommigen gevolgd, schijnt ook bij Dr. Veltenaar geen anderen ondergrond te hebben, dan die welke er steeds aan ten grondslag lag: n.l. het nalaten (indien niet de weigering) om principiëel ook in deze zaak zijn standpunt te nemen in de autoriteit der Heilige Schrift. Hij zegt toch niets minder dan dit: „Dr. Bronsveld zegt, dat er hooggeleerden zijn, die een onafhankelijke critiek, uit den booze

achten — ik heb die Hooggeleerden nooit ontmoet, te Genève niet, te Groningen niet en zelfs te Kampen niet." Het is niet noodig, hier op te komen voor de eer der Kamper hoogleeraren uit Dr. V's studententijd — het ergste is, dat hij hier duidelijk als zijne eigen meening te kennen geeft, dat eene „onafhankelijke critiek" zeer wel te aanvaarden is.

Van de aannemelijke resultaten eener dusdanige critiek geeft hij dan ook een aantal voorbeelden (deutero-Jesaja, doubletten in Genesis, dichterlijke opvatting van Gen. 1 enz.)

Ik laat weer daar zijne (stellig opnieuw onjuiste uitspraak), dat de meeste theologen onzer Gereformeerde kerken deze stellingen zouden aanvaarden, en bepaal me ertoe, dat deze stellingen door hem blijkbaar aannemelijk worden geacht.

Nu laten die voorbeelden me aan de eene zijde eenige hoop, dat Dr. V. de aanvaarding dier „onafhankelijke critiek" toch niet zoo absoluut heeft bedoeld. Keur heeft hij over zijne voorbeelden stellig wel laten gaan: Het zijn zeker niet de stoutste beweringen der critiek, die hier door hem worden aangehaald en als aannemelijk worden voorgesteld.

Alleen, men vraagt tevergeefs: waar stelt Dr. V. de grens, ja wordt door hem eene grens gesteld? Ik kan hier op de door hem aangevoerde voorbeelden niet ingaan, want het is allerminst mijne meening, dat dergelijke kwestiën met een enkel groot woord kunnen worden afgedaan. Ik zou het zeer wel kunnen verstaan, zoo Dr. V. zich bij een deel ervan met ernst de vraag had gesteld, of hierover nog niet verschillend zou kunnen worden gedacht — mits hij hierbij dan zijn standpunt had genomen in de inspiratie en de autoriteit der H. Schrift.

Al meen ik ook, dat zijne conclusies dan anders zouden hebben moeten luiden, mijn *groote* grief is toch deze, dat dit principieel positie-nemen in het genoemde standpunt hier wordt gemist. Om mij tot het eerste der door Dr. V. genoemde punten te beperken, zou ik hem de vraag willen stellen, of hij heeft nagedacht over de vraag, of in Rom. 10 : 16, 20 wel dan niet de Jesujaansche oorsprong dezer capita

door de Schrift zelve bevestigd wordt, en indien hij hierbij tot de conclusie kwam of mocht komen, dat dit inderdaad geschiedt, of hij dan ook bereid is, zijn oordeel daaraan te onderwerpen?

Ik kan met mijn overzicht niet doorgaan, en vestig daarom nog de aandacht op het slot.

Tegen het einde zegt de auteur; „Ik heb mijn taak volbracht. Ik vlei mij niet, de moeilijke kwestie te hebben opgelost, ik heb slecht getracht, haar een weinig naar de mate mijner krachten te benaderen. Daartoe gaf ik een historisch overzicht en liet de vertegenwoordigers bijna altijd in hun eigen woorden spreken. Ik gaf het woord aan uiterst links en uiterst rechts. Tegenover Zondervan, Sommer, Bakels, gaf ik het woord aan Hoedemaker, Aalders, Greydanus. Is er een middenweg? Geldt van de Schrift-critiek: In medio virtur?

De absolute stellingen van Dr. Hoedemaker vooral de zesde: „Men verliest.... den Christen der Heil. Schrift", zal ze geen verzet uitlokken? Ik twijfel er niet aan. maar het is *mijne* stelling niet, ik zou ze anders hebben geformuleerd en toch is het goed eens door elkander te worden geschud."

Tegen zulk eene wijze van behandeling van dit vraagstuk mag een ernstig woord van protest niet ontbreken. In eene behandeling van de zoo teedere en gewichtige kwestie der Schriftkritiek eindigt de auteur met weinig anders dan met een groot vraagteeken. Het eenige, wat hij duidelijk te verstaan geeft, is, dat hij Hoedemakers stelling (nl. dat men bij aanvaarding der critische resultaten den Christus der Heilige Schrift verliest) niet als *zijne* stelling aanvaardt. Nu schijnt men aan de eene zijde te mogen hopen, dat zijn bezwaar niet zoozeer den inhoud als wel den vorm der stelling raakt (hij zegt: „ik zou ze anders hebben geformuleerd"). Maar aan deze hoop onzinkt toch weer het fundament, als men bedenkt, dat de schrijver geen antwoord geeft op de vraag, of in de kwestie der Schriftcritiek men wellicht ook, met vermijding van uiterst

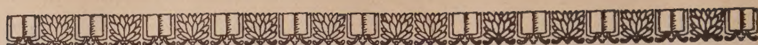
links en uiterst rechts, de waarheid in het midden heeft te zoeken.

Het is waar, er zijn vele andere uitspraken. Bij nauwkeurige lezing vinden we op bl. 38 het korte gezegde: „Het komt ook mij voor, dat de orthodoxie inzake de Schriftcritiek de Ethische theologen niet kan volgen. Zij verliest te veel en krijgt er niets voor terug.” En naast veel anders wordt ook het juiste uitgangspunt, de autoriteit van Christus en de apostelen (waarin voor mij de autoriteit der Schrift ligt opgesloten) door Dr. V — en blijkbaar met instemming genoemd — (zie boven). Ook in de stelling uit zijne dissertatie, waarmede hij eindigt, wordt onomwonden gesproken van het gezag der H. S., als zijnde niet alleen realiter, maar ook formaliter Gods Woord. Maar als het erop aankomt, hieruit eene conclusie te trekken, dan stelt hij daar de methode der accommodatio negativa voor in de plaats.

Daarom moet men zeggen, dat een principieel positiekiezen der Schriftcritiek in dit geschrift ontbreekt. Ik twist niet over een woord. Mocht Dr. V. zeggen, dat het woord „critiek” (vgl. bl. 4), dan blijft toch het feit bestaan, dat er zeer invloedrijke theologische richtingen zijn, die Schriftcritiek drijven in dezen zin, dat ze ook over de Schrift zelve zich als rechter opwerpen, om uit te maken, of hare uitspraken waar of valsch zijn. En de vraag, waarop Dr. V. nog het antwoord schuldig is, is deze, of hij deze Schriftcritiek in beginsel aannemelijk dan wel verwerpelijk acht. M. a. w. of hij werkelijk, zooals hij te verstaan schijnt te geven, het recht eener „onafhankelijke” Schriftcritiek erkent (mits men hare resultaten maar niet aan de gemeente mededeele) dan wel of hij van oordeel is, dat het (gelukkig ook toch door hem beleden gezag der Schrift) ook in deze kwesties uitgangspunt en richtsnoer voor de Christelijke, Gereformeerde wetenschap dient te zijn.

RIDDERBOS.

ONTVANGEN BOEKEN.

J. H. Landwehr. **De Gewijde Geschiedenis.** Voor kleine kinderen in vragen en antwoorden.
Kampen. J. H. Kok. 1918.

Dr. F. J. Krop. **Hugenootsche en Calvinistische Stemmen.**
Kampen. Ph. Zalsman.

Menigerlei Genade. Nr. 13—26.
Kampen. J. H. Kok. 1918.

Dr. F. W. Grosheide. **„Christus-ervaring."** Afl. 7, van Schild en Pijl.
Kampen. J. H. Kok. 1918.

Dr. G. Vellenga. **Christelijke Dogmatiek II.**
Amsterdam. W. ten Have. 1918.

G. Meima. **Wij en onze kinderen.** Korte schetsen en losse gedachten over de opvoeding in huis.
Kampen. J. H. Kok. 1918.

J. C. Wirtz Czn. **In dagen van crisis.**
Kampen. J. H. Kok. 1918.

Dr. H. Bavinck. **De zekerheid des geloofs.** Derde druk.
Kampen. J. H. Kok. 1918.

Dr. H. Bavinck. **De Welsprekendheid.** Vierde druk.
Kampen. J. H. Kok. 1918.

Dr. H. Kaajan. **De groote Synode van Dordrecht in 1618 en '19.**
Amsterdam. N. V. De Standaard. 1918.
